

Meertalige Praktische Trainingsgids

Dit document werd ontwikkeld in het kader van het project 'Bridge: Succesvolle paden voor Tweede Generatie Migranten' (2009-2011) gebaseerd op bijdragen van de projectpartners.

Dit document is ook beschikbaar in het Engels, Italiaans, Duits, Sloveense en de Zweedse.

Uitgegeven: Alenka Janko Spreizer en Silvana Greco

Nederlandse vertaling: Jaron Behage, ROC Nijmegen, Nederland

Afdrukt: Birografika Bori d.o.o.

© 2011

Dit project (Project nummer 502260-LLP-2009-1-IT-GRUNDTVIG-GMP) wordt uitgevoerd met de medewerking van de Europese Commissie. Deze publicatie geeft de mening van de auteur, de Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor welk gebruik dan ook van de informatie zoals hier weergegeven.

Inhoudsopgave

ACHTERGROND INFORMATIE	6
VERKLARING VAN DE TERM: EEN/DE TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN	8
INTRODUCTIE	9
MIGRATIETHEORIE EN TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN	11
Introductie	11
Wat is migratietheorie?	12
Globalisatie, verschillende vormen van beweging en sociale verandering	13
Over wie hebben we het: het definiëren van ‘tweede generatie migranten’?	14
Migranten: eerste en tweede	14
De betekenis van ‘generatie’	15
Definities in overeenstemming met geboorteplaats	15
Definitie in relatie tot levensfasen	16
Definitie van TGM in sommige Europese landen	16
Opdracht voor onderwijzers en trainers	17
Wat weet men van migratie en migranten? Omschrijving van de activiteit voor onderwijzers en trainers.	17
Reflectie op de definitie van eerste en tweede generatie migranten en migratie: werkblad 1 voor onderwijzers en trainers.	18
Bespreek de volgende vragen met je collega of in kleine groepen:	18
Reflectie op de vraag: ‘Hoe representeren tweede generatie migranten zich?’: omschrijving van de activiteit.	19
THEORETISCHE PERSPECTIEVEN OP MIGRATIE EN TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN	20
Introductie	20
Migratie Netwerk Theorie	20
Aanpassingstheorie	23
Belangrijkste punten van kritiek	23
Het transnationalisme perspectief	25
Praktische Opdrachten voor onderwijzers en trainers	28
Transmigranten en hun activiteiten: omschrijving van de activiteiten voor docenten in het volwassenenonderwijs.	28
Transmigranten en hun activiteiten: werkblad 1	29
HET OPBOUWEN VAN IDENTITEIT BIJ TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN: BENADERING OP GESLACHT	30

Introductie	30
Theorie over Geslacht	30
Geslacht in de verdeling van werk en het privé vs. het openbare	32
Dominantie en onderwerping	33
Geslacht en migratie	34
Geslacht en migratie in relatie tot deelname van Tweede Generatie Migranten aan de arbeidsmarkt	36
Oprachten voor onderwijzers en trainers	39
Bedenk het geslacht bij de foto's: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers	39
Bedenk het verhaal achter de foto's – werkblad 1	40
VOOROORDELEN, RACISME EN TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN	42
Introductie	42
De ontwikkeling van racisme	42
Elementaire vormen van racisme	43
Racisme tegen tweede generatie migranten en de gevolgen daarvan	45
Verschillende verklaringen voor racisme	46
Praktische Opdrachten voor onderwijzers en trainers	49
Wat weet ik van racisme? Omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers	49
Wat weet ik van Racisme? Werkblad 1	50
EMOTIES IN HET DAGELIJKS LEVEN VAN TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN	51
Introductie	51
Wat zijn emoties?	51
Waarom zijn emoties belangrijk voor individuen en voor de maatschappij?	53
Positieve en negatieve emoties in het leven van Tweede Generatie Migranten	56
In de familie	56
Op school	58
Op het werk	59
Emoties in interculturele pedagogiek en praktische opdrachten	60
'Slangen en Ladders': Een spel over het ontdekken van emoties: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers/docenten	62
Autobiografische verhalen over positieve en negatieve emoties tijdens je leven: een omschrijving voor onderwijzers en trainers.	63
Vakken of kaarten met verschillende emoties erop: werkblad 1	64
Vragenlijst bij de autobiografische verhalen over positieve en negatieve emoties: werkblad 2	65
TWEEDE GENERATIE MIGRANTEN EN DE TOETREDING TOT DE ARBEIDSMARKT: KANSEN EN RISICO'S	67

Introductie	67
Menselijk kapitaal theorie	67
Gesegmenteerde aanpassingstheorie	68
Raciale discriminatie theorie	70
Transnationalistische benadering	71
Praktische onderwijskundige opdrachten voor het overkomen van barrières in de arbeidsmarkt	73
Creatieve Zelfpresentatie: opdracht voor tweede generatie migranten: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers	73
Creatieve zelfpresentatie: werkblad 1	75
SAMENVATTING	76

Achtergrond informatie

'*Bridge: Succesvolle paden voor Tweede Generatie Migranten*' is een Europees project (project nummer 502260-LLP-2009-1-IT-GRUNDTVIG-GMP) gebaseerd op de samenwerking van verschillende organisaties in zeven Europese landen, met ervaring in Europese samenwerking en allerlei soorten Europese projecten, waaronder Grundtvig.

De zeven organisaties die deelnemen aan dit projectconsortium zijn:

- Università degli Studi di Milano, Facoltà di Scienze Politiche, Italië (project promotor)
- BEST Institut für berufsbezogene Weiterbildung und Personaltraining GmbH, Oostenrijk (coördinator)
- Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Slovenië
- University of Glasgow, Faculty of Education, Verenigd Koninkrijk
- CFL Centrum för Flexibelt Lärande Söderhamn, Zweden
- ROC Nijmegen, Nederland
- WREDE Ideenmanagement & Projektbetreuung, Duitsland

De situatie van tweede generatie migranten (TGM) is gelijk door heel Europa: ze kunnen te maken krijgen met culturele, taalkundige en sociale uitdagingen, soms worden ze geconfronteerd met vooroordelen en hun zelfvertrouwen kan daar onder lijden. De hoofdgedachte achter dit project is het voorkomen van situaties als voorveroordeling en zelfdiscriminatie, met name onder jonge, laag geschoolde, tweede generatie migranten, wanneer ze op zoek zijn naar werk.

Dit partnerschap wil een brug slaan tussen verschillende culturen en een pad naar sociale opname ontwikkelen voor leraren en trainers van tweede generatie migranten. Dit partnerschap heeft daarom materialen ontworpen welke bruikbaar zouden moeten zijn voor zowel leraren/trainers als de tweede generatie migranten die op zoek zijn naar werk en hun zelfvertrouwen en communicatievaardigheden willen verbeteren.

Wat verstaan we onder 'tweede generatie migranten'? De definitie is controversieel en het is daarom een belangrijk deel van deze Meertalige Praktische Trainingsgids voor onderwijzers en hun trainers; aanvullend, het project bevat een handboek voor Autobiografisch-Pedagogische Benaderingen met een theoretische grondslag en praktische suggesties voor hoe leraren, trainers en begeleiders deze autobiografische benaderingen kunnen toepassen om de tweede generatie migranten te ondersteunen.

Dit handboek bevat verklaringen van de term 'tweede generatie migranten' en richt zich op het hoofdresultaat van de trainingscursus en de pilot, die in dit project ontwikkeld zijn.

Men hoopt dat deze Meertalige Praktische Trainingsgids in heel Europa gebruikt kan worden door eenieder die geïnteresseerd is in volwasseneneducatie voor TGM.

De hoofdproducten van *BRIDGE* zijn:

- Een 20 uur durende trainingscursus gebaseerd op interculturele competenties en op autobiografische verhalen voor leraren/trainers in volwasseneneducatie wiens studenten tweede generatie migranten zijn. Deze cursus is georganiseerd door alle projectpartners in hun landen tijdens het project teneinde de sociaal culturele competenties van leraren en de instructieve benadering van de hierboven genoemde doelgroep te verbeteren.,
- Een 16 uur durende trainingscursus voor tweede generatie migranten welke tijdens het project al is uitgevoerd in Oostenrijk, Duitsland, Nederland en Zweden.,
- Een CD-ROM met beleidsaanbevelingen om de kwaliteit van volwasseneneducatie aan TGM te verbeteren.,
- Het *Handboek voor Autobiografisch-Pedagogische Benaderingen* voor het werken met tweede generatie migranten.,
- En dit document, *De Meertalige Praktische Trainingsgids*, voor leraren/trainers in volwasseneneducatie wiens studenten tweede generatie migranten zijn.

Meer over het project, de producten en andere *BRIDGE* uitgaven is te vinden op de website van het project: <http://www.bridge2g.eu/>.

Verklaring van de term: een/de tweede generatie migranten

De volledige titel van het project BRIDGE is '*Bridge: Succesvolle paden voor Tweede Generatie Migranten*'. Tijdens ons onderzoek werd het duidelijk dat er in de literatuur verschillende termen gebruikt worden om de doelgroep van het project te omschrijven. Voorbeelden die we in ons onderzoek tegen kwamen zijn 'tweede generatie immigranten', 'tweede generatie benadeelde immigranten', 'tweede generatie jongeren van Turkse, Marokkaanse of voormalig Joegoslavische afkomst, 'de immigrant van de tweede generatie', 'etnische minderheden' etc.

Zoals elke andere term die gebruikt wordt om een specifieke groep mensen te benoemen is 'tweede generatie migranten' potentieel problematisch. Het gevaar schuilt dat mensen een label opgeplakt krijgen en gereduceerd worden tot één enkel aspect van hun identiteit.

Ondanks de tekortkomingen, vinden we de term bijdragen aan het doel. Onderzoek wijst immers uit dat 'tweede generatie migranten' een heel andere sociale realiteit meemaken dan migranten van de 'eerste' generatie. We kwamen overeen dat de doelgroep van ons project de 'tweede generatie benadeelde migranten' is maar in de verschillende deelnemende landen wordt deze groep totaal anders omschreven: in Slovenië, bijvoorbeeld, wordt de term überhaupt niet gebruikt en in de dagelijkse taal wordt onze doelgroep 'migrant en hun nakomelingen' genoemd.

Hoe dan ook, we willen graag benadrukken dat alle termen potentieel problematisch zijn en dat het in feite één van de basisdoelen van dit project is, om kritische discussie rondom en analyse van de termen die gebruikt worden te bevorderen.

Introductie

(door Alenka J Spreizer & Karin Kronika)

De ‘*Meertalige Praktische Trainingsgids*’ omschrijft en analyseert de groep mensen voor wie de term ‘een/de tweede generatie migranten’ (TGM) gebruikt wordt. De gids geeft een inzicht in de tweede generatie migranten in Europa waarbij in het bijzonder is gekeken naar zeven Europese landen – Italië, Oostenrijk, Verenigd Koninkrijk, Slovenië, Nederland en Duitsland. De onderwerpen leggen uit waarom dit concept belangrijk is voor geesteswetenschappen, sociale wetenschappen, pedagogiek en volwasseneneducatie. De inhoud van deze trainingsgids is gebaseerd op de meer recente sociologische en antropologische literatuur en op de resultaten van kwalitatief onderzoek onder tweede generatie migranten, uitgevoerd door het Europese partnerschap van het *BRIDGE* project. Dit kwalitatieve onderzoek werd gebaseerd op 140 verhalende interviews met tweede generatie migranten verspreid over de Europese partnerlanden gedurende de periode oktober 2009 tot januari 2010.

Na een aanvankelijke discussie over de definitie van de term TGM en een meer algemene omschrijving van tweede generatie migranten in Europa, zullen een aantal specifieke onderwerpen aan bod komen. Aan de hand van discussies zullen we de hoofdresultaten van het kwalitatieve onderzoek, gedaan door de projectpartners, betekenis geven en hopelijk op die manier een beter inzicht verschaffen in de levensverhalen van tweede generatie migranten in verschillende landen en de kansen en obstakels die zij tegenkomen wanneer ze de arbeidsmarkt opgaan. De specifieke onderwerpen die deze gids voorstelt voor trainingscursussen zijn de volgende:

- **Migratietheorie en Tweede Generatie Migrantten.** Dit deel laat zien wat er in de literatuur verstaan wordt onder de termen ‘migrantten’ en ‘tweede generatie migrantten’.
- **Theoretische perspectieven op migratie en Tweede Generatie Migrantten.** Dit deel zal kort de belangrijkste sociologische theorieën rondom het fenomeen eerste en tweede generatie migrantten bespreken.
- **Het opbouwen van identiteit bij Tweede Generatie Migrantten: benadering op geslacht.** Dit deel zal gaan over het opbouwen van de identiteit van tweede generatie migrantten en de rol die hun verschillende culturele achtergronden (het land van herkomst van hun ouders en die van het land waarin ze wonen) hierin spelen. Verschillen per geslacht zullen ook genoemd worden.
- **Vooroordelen, Racisme en Tweede Generatie Migrantten.** Dit deel zal de verschillende vormen van etnische vooroordelen en racisme waar tweede generatie migrantten mee te maken krijgen in het dagelijks leven, en de impact die dit heeft op hun zelfvertrouwen, bespreken en uitleggen.

- **Emoties in het dagelijks leven van Tweede Generatie Migranten.** Dit deel gaat over de emoties en hoe belangrijk deze zijn in het dagelijks leven van tweede generatie migranten en hoe een Autobiografisch-Pedagogische Benadering kan helpen bij het emotioneel steunen van tweede generatie migranten.
- **Tweede Generatie Migranten en de toetreding tot de arbeidsmarkt: kansen en risico's.** In dit deel van de meertalige trainingsgids concentreren we ons op vier belangrijke theoretische benaderingen die de sociaal economische integratie in de arbeidsmarkt van tweede generatie migranten uitlegt, uitgaande van de sociologische literatuur.

Deze trainingsgids biedt verschillende oefeningen, zowel mondeling als schriftelijk, voor leraren, trainers en andere lezers om reflectie en begrip te brengen rondom problemen waar tweede generatie migranten in hun land tegenaan lopen. Deze oefeningen zijn gerelateerd aan zowel teksten uit sociologische literatuur alsmede aan het dagelijks leven en ervaringen met het lesgeven van de deelnemers aan de cursus. Deelnemers en wetenschappers kunnen wellicht meer antwoorden op hun vragen vinden in het deel op de project website (www.bridge2.eu) waar aanvullende teksten, video's en films over tweede generatie migranten en autobiografische benaderingen te vinden zijn.

Migratietheorie en Tweede Generatie Migranten

(door Alenka J Spreizer)

Introductie

Sociale wetenschappers in de Verenigde Staten begonnen in de jaren '80 met het onderzoeken van de nieuwe tweede generatie immigranten, lang nadat de Immigratie Wet uit 1965 ingevoerd werd, welke de post-1965 immigratie of 'de nieuwe immigratie' in de VS regelde waardoor wetenschappers zich voornamelijk richtten op de eerste generatie. Na 1980 vonden er verschillende volkstellingen plaats in de VS en werd de tweede generatie migranten (TGM) als een afzonderlijke categorie gezien¹. Wetenschappers probeerden het aanpassingsproces van de TGM, een bijzonder heterogene en lastig te definiëren groep, te verklaren. Sommige wetenschappers benadrukten dat het aanpassingsproces een uniek fenomeen is, dat niet te vergelijken valt met de situatie van hun immigrerende ouders of met die van de Europese immigranten die aan het eind van de 19de eeuw in de VS arriveerden.

De belangrijkste verschillen tussen die immigranten en TGM zijn:

- ten eerste, de afstammelingen van Europese immigranten zijn overheersend 'blank' met als gevolg dat de problemen in hun aanpassingsproces voornamelijk ontstonden door de twee botsende culturen en doordat er eigenlijk gevraagd werd dat ze hun eigen cultuur, welke botste met 'de Amerikaanse cultuur' achter zich te laten., en
- ten tweede, de structuur van de arbeidsmarkt en economische mogelijkheden veranderde dramatisch: in de jaren '60 werden immigranten verwelkomt, de arbeidsmarkt had immers behoefte aan laaggeschoolde arbeiders en later in de jaren '80 werden ze overtoollig als gevolg van economische veranderingen.

TGM trokken ook in veel Europese landen de aandacht van wetenschappers. Voor dit project hebben we verschillende wetenschappelijke studies onderzocht, met name waar ze het concept definiëren en de reden dat dit concept zo belangrijk is voor het onderwijs: Waarom deze, extreem heterogene, groep mensen tot een specifieke doelgroep gemaakt werd. In dit hoofdstuk moeten we een duidelijke beeld van migratietheorie creëren, zoals die nu bestaat binnen sociale wetenschappen en geesteswetenschappen. Als onderdeel van deze cursus bieden we een basis van sociologische en antropologische kennis aan, welke in het hoofdstuk **Theoretische perspectieven op migratie en**

¹ Portes, A. and M. Zhou (1993), 'The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants post-1965 Immigrant Youth', *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 530, pp. 74-96. De quotatie is afkomstig uit pagina 74.

tweede generatie migranten verder uitgewijd wordt. Aan het einde van deze sectie worden een aantal opdrachten ter reflectie van de definities gegeven.

Wat is migratietheorie?

Migratie in het recente theoretische perspectief is ontworpen binnen de context van ingrijpende veranderingen in de wereldeconomie en maatschappij. Daarbij wordt de politieke dimensie van migratie meegewogen; alsmede bewegingen van mensen, veroorzaakt door ecologische rampen en oorlogen. Een breder begrip van migratie, waarin men ervan uitgaat dat migratie wordt gezien als een fenomeen, waarvan de stroom in verschillende richtingen gaat (multi-vectoraal fenomeen), en als een proces dat voortdurend stroomt en verandert, analyseert het ook de veranderingen die gestimuleerd worden door het individu, de relatieve autonomie van een cultuur of identiteit van migranten, die niet onderhevig zijn aan externe categorieën².

In de migratietheorie wordt de twintigste eeuw benoemd tot de eeuw van migratie³. Migratietheorie is een breed werkgebied waarin door de meeste sociale wetenschappen en geesteswetenschappen wel onderzoek gedaan wordt. Een probleem dat hierbij genoemd wordt, is het feit dat sociale wetenschappers deze studie zelden als een gedeeld paradigma benaderen⁴. Antropoloog Caroline Brettell en historicus James Hollifield hebben geprobeerd wetenschappers te verzamelen voor een interdisciplinair gesprek over de kwestie van migratietheorie en een raamwerk voor discussie te leveren⁵.

Waar sommige sociale wetenschappers het werkveld vanuit een top-down macro methodiek benaderen, en zich concentreren op immigratiebeleid of marktwerking, zijn er ook veel historici die beginnen vanuit een bottom-up methodiek en individuele ervaringen van migranten die in een gastland trekken of die hun land van herkomst verlaten hebben omschrijven. Migratie kan omschreven worden als een werkveld met interdisciplinaire kennis of als een multidisciplinaire discipline in theorie en methodiek. Er zijn vele theoretische disciplines die migratie en migranten behandelen.

² Papastergiadis, N. (2000), *The Turbulence of Migration. Globalization, deterritorialization and hybridity*. Cambridge: Polity Press, p. 35.

³ Castels, S. and M. J. Miller (eds.) (2003), *The Age of Migration: International Population movements in the Modern World (Third Edition)* Basingstoke: Palgrave-Macmillan.

⁴ Brettell, C. and J. H. Hollifield (eds.) (2000), *Migration Theory: Talking Across Discipline*. London New York: Routledge, Massey, p. 2.

⁵ Brettell, C. and J. H. Hollifield (eds.) (2000), *Migration Theory: Talking Across Discipline*. London New York: Routledge, p. 2.

Globalisatie, verschillende vormen van beweging en sociale verandering

Socioloog Papastergiadis definieert migratie als een mondiaal fenomeen:

‘Migratie ... omringt en doordrenkt alle aspecten van de hedendaagse maatschappij ... De moderne wereld is turbulent en verandert constant. Het is een systeem waarin de circulatie van mensen, grondstoffen en informatie meerdere paden volgt’⁶.

In de hedendaagse wereld van globalisering is de route van mensen, dingen en informatie niet stabiel en migratie moet dan ook in een bredere zin gezien worden. In plaats van dat historische verklaringen voor migratie gezocht worden of sociologische analyses van specifieke redenen om te migreren worden gemaakt, probeert een socioloog de algemene stroom van mensen in kaart te brengen. Hij maakt onderscheid tussen mondiale of turbulente stromen in hedendaagse migratie en meer gestructureerde patronen van historische bewegingen uit het verleden. Hij maakt een concept van hedendaagse migratie als een mondiaal of turbulent fenomeen en als een normaal aspect van het moderne leven, wanneer mensen, dingen en informatie in verschillende richtingen bewegen, en mensen verschillende, van traumatische tot plezierige, ervaringen opdoen. Volgens deze theorie van turbulente migratie kan men vier verschillende fasen in migratie onderscheiden:

Historische patronen in migratie in de tijd van trans-Atlantische slavenhandel en kolonialisme; in dit tijdperk was migratie voornamelijk onvrijwillig en onder dwang, wat mogelijk werd met de uitvinding van transportschepen.

Internationale werkmigratie of de tweede fase van migratie in west Europa; binnen deze fase was er ten eerste, het proces van industrialisatie en het verdwijnen van boeren in het westen, boeren trokken naar de steden maar bleven daar niet altijd; en ten tweede, de kolonisatie en industrialisatie van de Nieuwe Wereld.

Kettingmigratie was de beweging naar buitenlandse plaatsen alsmede naar de Nieuwe Wereld, voornamelijk gemotiveerd door suggesties van familie van de nieuwe migranten, wat vaak leidde tot het tot stand komen van migranten gemeenschappen, welke hele sociale netwerken creëerden en vaak ook werk konden regelen voor nieuwkomers. Dit werd mede mogelijk gemaakt door de uitvinding van de stoomboot waarmee reizen veiliger en meer uitgestrekt werd.

Migratie na de Tweede Wereldoorlog met uitbreiding van industrialisatie. Deze fase is verbonden met de trend waarin werkgevers extra nationale werknemers nodig hebben, en waarin de stroom van

⁶ Papastergiadis, N. (2000), *The Turbulence of Migration. Globalization, deterritorialization and hybridity*. Cambridge: Polity Press, p. 1.

mensen de tegengestelde richting aanneemt van de stroom tijdens het kolonialisme: nieuwkomers waren migranten uit de periferie van (voormalige) kolonies⁷.

Over wie hebben we het: het definiëren van ‘tweede generatie migranten’?

Technisch gezien associëren wetenschappers Tweede Generatie Migranten met de vierde fase, immigratie van na de Tweede Wereldoorlog. TGM trokken de aandacht van wetenschappers toen ze ontdekten dat het volgens volkstellingen een vrij grote groep was: tegen de jaren '80 was 10 procent van de kinderen in Amerikaanse huishoudens een TGM⁸. Volgens hen, was een ‘tweede generatie migrant’ iemand die ‘in het land geboren was en minstens één in het buitenland geboren ouder had, of een kind dat in het buitenland geboren werd en voor het twaalfde jaar naar de VS gekomen was’⁹.

Tweede generatie migranten trokken de aandacht omdat wetenschappers bij deze groep totaal verschillende aanpassingspatronen opmerkten, totaal verschillend van die van hun ouders of die van migranten van voor de Eerste Wereldoorlog. TGM zijn belangrijk als een specifieke groep voor het onderwijs omdat er grote verschillen zijn ontstaan in de taalkundige, onderwijskundige en psychologische uitkomsten binnen hun aanpassingsproces.

Migranten: eerste en tweede

Volgens online woordenboeken en encyclopedieën, wordt het concept van eerste generatie migranten gebruikt op twee manieren. Het betekent zowel een migrant in een vreemd land alsmede de eerste lijn kinderen van die migrant die in het nieuwe land geboren worden¹⁰. De term ‘Tweede Generatie Migranten’ is dus dubieus: de grote hersenbreker is dat TGM in feite migranten van de eerste generatie zijn, met de ouders meegekomen in hun kinderjaren. De definitie werd als problematisch gezien, net zoals het moeilijk is de ‘eerste generatie’ te definiëren. Het probleem met deze dubieuze definitie is dat kinderen die met hun ouders naar een nieuw land komen als eerste generatie migranten

⁷ Papastergiadis, N. (2000), *The Turbulence of Migration. Globalization, deterritorialization and hybridity*. Cambridge: Polity Press, pp. 23-30.

⁸ Portes, A. and M. Zhou (1993), ‘The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants post-1965 Immigrant Youth’, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 530, pp. 74-96. De quotatie is afkomstig uit pagina 75.

⁹ Portes, A. and M. Zhou (1993), ‘The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants post-1965 Immigrant Youth’, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 530, pp. 74-96. De quotatie is afkomstig uit pagina 75. .

¹⁰ Immigrant Generations – Wikipedia a free encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Immigrant_generations (22.7. 2010)

gedefinieerd kunnen worden, maar die volgens de sociologische migratietheorie vaak omschreven worden als ‘tweede generatie’.

De betekenis van ‘generatie’

Het vaststellen van een generatie is ingewikkeld, met name door het feit dat de migrant-generatie niet gelijk hoeft te zijn aan de genealogische generatie van een familie. Een familie met twee ouders en twee volwassen kinderen kunnen in zijn geheel omschreven worden als eerste generatie migranten – alle personen zijn geboren en gesocialiseerd buiten het nieuwe land, maar op het gebied van afstamming zijn ze genealogisch verbonden als een eerste en tweede generatie. Wanneer deze ouders een volgend kind krijgen in het nieuwe land, zal dit kind aan de ene kant een tweede generatie migrant zijn, terwijl het aan de andere kant tot dezelfde generatie behoort als zijn broers of zussen.

Definities in overeenstemming met geboorteplaats

Rumbaut breekt de term ‘Immigranten van de Eerste en Tweede Generatie’ af, en analyseert de betekenis en definitie van TGM, gebruikt door Amerikaanse wetenschappers. De term TGM kan zowel een in het buitenland geboren immigrant als een in de VS geboren immigrant met minstens één immigrant ouder zijn. Kinderen die in het buitenland geboren zijn en voor hun twaalfde jaar naar de VS immigreerde worden omschreven als ‘in het buitenland geboren kinderen van immigranten’. Deze kinderen worden ook gedefinieerd als een 1.5 generatie of 1.5G. De term 1.5G refereert aan mensen die naar het ‘nieuwe land’ gekomen zijn voor of tijdens hun tienerjaren en dus ook al opgenomen zijn in het proces van socialisatie in het thuisland: Zij zetten het socialisatie- en aanpassingsproces voort in een ‘nieuw’ of ‘gast’ land.

Het cruciale punt voor TGM is dat ze geboren en gesocialiseerd zijn in het land dat door hun ouders gekozen is als het ‘nieuwe’ land, het doelland van de migratie van hun ouders¹¹. Volgens Rumbaut is de term TGM technisch gezien een paradox, in die zin dat iemand die in een land geboren is, niet gelijktijdig immigrant in datzelfde land kan zijn.

¹¹ Rumbaut, R. (2008), ‘Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States’, in A. Portes and J. DeWind (eds.), *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*. New York Oxford: Berghahn Books, p. 347.

Definitie in relatie tot levensfasen

Sommige wetenschappers wegen ook de levensfase bij aankomst in het nieuwe land mee. Levensfasen lijken van belang te zijn omdat wetenschappers verschillen in aanpassingswijze zagen tussen mensen die migreerden als volwassenen of als kind; ze merkten ook verschillen op in het resultaat van het aanpassingsproces tussen de in het nieuwe land geboren kinderen en hun in het buitenland geboren ouders. Dit lijkt een goede reden waarom sommige wetenschappers deze categorieën, die van voor de term TGM stammen, als nuttig beschouwen.

Rumbaut legt uit dat het voor het bestuderen van aanpassingsmethoden van immigranten belangrijk is, voldoende informatie over de afkomst van de ouders te hebben; bv. het geboorteland van de vader of moeder. Vervolgens is het van belang informatie te hebben over het geboorteland van de immigrant, en als dat het buitenland is, de leeftijd op het moment van aankomst en de aankomstdatum. Verdere uitwijding van het concept eerste generatie en TGM is dan belangrijk om de verschillen in aanpassingsmethoden tussen de diverse etnische groepen immigranten, diverse leeftijdscategorieën (of generatiecohorten) te begrijpen.

Wetenschappers hebben meerdere concepten tot in detail uitgewerkt waaronder de 'half-tweede generatie', 'tweede generatie inheems geboren'; 'de buitenlands geboren' en 'VS-geboren'; ze differentiëren ook de 'ouderlijke generatie', 'familielid eerste –' en 'familielid tweede generatie. Wie geïnteresseerd is in verdere uitleg over deze TGM concepten kan een website van het *BRIDGE* project raadplegen.

Definitie van TGM in sommige Europese landen

Sommige wetenschappers die het integratieproces van kinderen van immigranten na de Tweede Wereldoorlog in Europa onderzoeken, definiëren ook de categorie 'tweede generatie', wat ook voor West Europese landen een relatief nieuw fenomeen is en voornamelijk in de jaren '90 de aandacht trok van migratiewetenschappers. Maurice Crul en Hans Vermeulen leggen uit dat structurele integratie heden ten dage moeilijker is geworden en dat als gevolg van globalisatie, het minder vanzelfsprekend is dat 'kinderen van immigranten' integreren¹².

¹² Crul, M. and H. Vermeulen (2003), 'The Second Generation in Europe' *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries, pp. 965-986. The Center for Migration Studies of New York, Inc.

Tot voor kort waren er maar weinig internationaal vergelijkende studies naar TGM gericht op Europa. Eén van de onderwerpen die de aandacht trekt van Europese wetenschappers, is het vergelijken van het integratieproces van immigranten in verschillende Europese landen.

Het is essentieel hierbij te noemen dat in sommige Europese landen de term TGM niet gangbaar is onder wetenschappers en dat sommige onderzoekers waarschuwen voor het gevaar van etikettering.

Opdracht voor onderwijzers en trainers

Wat weet men van migratie en migranten? Omschrijving van de activiteit voor onderwijzers en trainers.

Na de theoretische uitleg van de term ‘Tweede Generatie Migranten’ en nadat sommige definities van Amerikaanse wetenschappers verklaard zijn, deelt de leraar de deelnemers in tweetallen of in kleine groepen (3-4 deelnemers) in. Hij of zij vraagt de deelnemers vervolgens te reflecteren op hun kennis van TGM.

De leraar geeft wat openingsvragen zoals:

- Wat weet je van migratie en migranten in jouw land?
- Ben je je bewust van verschillen tussen eerste en tweede generatie migranten?
- Hoe zie je die verschillen?

Studenten kunnen de resultaten van de discussie opschrijven of ze kunnen hier een poster van maken. Leraren kunnen vervolgens verder gaan met de theoretische uitleg of studenten helpen met het reflecteren op de theorie in relatie tot hun eigen kennis.

- Welke ervaringen, in het onderwijs en daarbuiten, heb je met migratie en migranten?
- Ken je iemand die bekend staat als een TGM of zichzelf zo noemt?
- Ken je iemand die misschien binnen de categorie van TGM valt?

Deze opdracht heeft wellicht meer sturing nodig als het een groep beginners betreft. In dat geval kunnen de leraren/trainers de deelnemers helpen met suggesties. Deze activiteit kan helpen na te denken over de term TGM en de basiskennis over migranten te verbeteren.

Tijdsduur: ongeveer 10-20 minuten.

Reflectie op de vraag: 'Hoe presenteren tweede generatie migranten zich?': omschrijving van de activiteit.

De docent laat een aantal videoclips zien van muzikanten (rappers, hiphop artiesten en andere muzikanten met verschillende stijlen muziek) en start een discussie over de vraag: Hoe presenteren tweede generatie migranten zichzelf? De docent begint met een vraag over gevestigde artiesten in het eigen land die bekend zijn als tweede generatie migranten. Er kunnen ook video's in verschillende nationale talen gebruikt worden. Het onderwerp moet wel de representatie van migranten in Europa uitleggen.

Nadat de deelnemers naar de video hebben gekeken, nodigt de docent ze uit om een discussie te beginnen over hoe de gekozen muzikanten zichzelf presenteren. Bespreek ook de biografie van de artiest. Probeer muzikteksten in verschillende stijlen (bv. rap of hiphop muziek) te vinden over de identiteit van de migrant, de verschillende culturele achtergrond of de manier van leven. Laat de deelnemers ook onderwerpen aansnijden als het waarderen of bekritisieren van cultuurverschillen en laat ze reflecteren op geslachtsethische stereotypen, bespreek ook de belangrijke boodschap van co-existentie etc. Koesteren mensen hun culturele achtergrond of zijn hun herkomst en identiteit het slachtoffer van parodie en ironie? Hebben ze iets te zeggen over stereotypen? Hoe gaan ze om met kritiek? Of hebben ze een andere boodschap?

Gebaseerd op video's en teksten van popcultuur, het internet, YouTube etc. en plaatjes van de website van de artiest, reflecteert de deelnemer op de representatie en het imago van de gekozen artiest. Bedenk hoe de artiest migranten representeert: in het visuele materiaal, het taalgebruik en de manier van kleden. Bespreek in groepen welke boodschap deze liedjes uitdragen? Nodig de deelnemers uit hun mening op te schrijven.

Deze opdracht wordt gewaardeerd door verschillende groepen met verschillende ervaringsniveaus. Deze activiteit kan helpen een beter inzicht in het begrip TGM en meer kennis over migranten te verkrijgen. Aan de andere kant kan het ook helpen mensen meer bewust te maken van hun eigen etnische en culturele achtergrond. Onderwijzers en trainers kunnen de oefening verder ontwikkelen en aanpassen aan de verschillende groepen deelnemers met een migratieachtergrond. De opdracht kan geïntroduceerd worden *tijdens* het theoretische gedeelte betreffende de definitie van termen.

Tijdsduur: 20-30 minuten.

Theoretische perspectieven op migratie en Tweede Generatie Migranten

(door Silvana Greco)

Geen onderzoek is zonder actie en geen actie is zonder onderzoek (Kurt Lewin)

Introductie

In dit deel van de meertalige trainingsgids zoomen we in op de drie belangrijkste theoretische perspectieven om het migratieproces en het fenomeen van tweede generatie migranten beter te kunnen begrijpen. Dit is grotendeels gebaseerd op sociologische en antropologische literatuur. In het eerste deel analyseren we de migratie netwerk theorie. In het tweede deel omschrijven we de aanpassingstheorie en noemen we kort de belangrijkste kritieken op deze benadering, inclusief de gesegmenteerde aanpassingstheorie, waarop we nog terug komen in het volgende hoofdstuk over de toetreding van tweede generatie migranten tot de arbeidsmarkt en hun arbeidsmobiliteit. In het derde deel bespreken we het transnationalisme perspectief. In het vierde deel omschrijven we drie activiteiten voor trainers en leraren om deze theorieën nader te ontdekken.

Migratie Netwerk Theorie

De migratie netwerk theorie heeft zijn wortels in Ravenstein in de 19de eeuw die het belang van de migratieketting onderstreepte om het migratieproces te begrijpen. Hij zei het volgende ‘iemand die migreert is niet een enkel individu alleen, maar ook de sociale netwerken waarin migranten verweven zijn’¹³. Het concept van ‘verwevenheid’ werd als eerste ontwikkeld door Karl Polanyi’s *Great Transformation* en hergeformuleerd door de Amerikaanse economisch socioloog Mark Granovetter in 1973 met *The Strength of Weak Ties*¹⁴. Het concept bevestigt dat de sociale relaties die elk persoon heeft, geïntegreerd (verweven) zijn in sociale netwerken. Deze sociale netwerken genereren vertrouwen onder de mensen die er deel van uitmaken en ze creëren relaties waarin vele verschillende

¹³ Faist, T. (1997), ‘The crucial-meso level’, in T. Hammar, G. Brochmann, K. Tamas and T. Faist (eds), *International Migration Immobility and Development: Multidisciplinary Perspectives*. Berg: Oxford.

¹⁴ Granovetter, M. S. (1973), ‘The Strength of Weak Ties’, *American Journal of Sociology*, Vol. 78, Issue 6, pp. 1360-1380.

soorten middelen uitgewisseld worden zoals informatie, verplichtingen, taken en economische middelen. Deze middelen worden meestal *sociaal kapitaal* genoemd.

Derhalve, de aandacht vestigen op het sociale netwerk van migranten maakt het duidelijk dat migratie een sociaal proces is¹⁵, en niet een zuiver economisch proces zoals in de hypothese over migratie gesteld is door de nieuwe economen. Met andere woorden, migratie wordt niet alleen bepaald door de economische wetten van aanbod en vraag van werk. Nauwkeuriger, migratie wordt niet alleen bepaald door werkgevers in 'rijke landen' met een vraag naar werknemers (bijvoorbeeld als gevolg van een tekort aan specifieke beroepen of typen inheemse werkers) en migranten die vertrekken uit 'arme landen' en hun werkkraft aanbieden in het aankomstland (en ze voorzien van laaggeschoolde arbeid dat de inheemse bevolking niet meer wil doen). Migratie wordt bepaald door sociale relaties en interacties tussen mensen in het ene land (het land van herkomst) en personen in het aankomstland welke met elkaar verbonden zijn in netwerken.

Volgens de migratie netwerk theorie, migreren migranten niet individueel maar migreren netwerken. Migratie is een proces dat afhankelijk is van sociale netwerken en ze ook creëert.

Zoals Alejandro Portes benadrukt ' helpen netwerken de immigranten niet alleen bij de aankomst, maar ze zorgen ook voor sterker contact in de toekomst tussen het land van herkomst en het aankomstland dankzij uitlevering van goederen en het soms terugreizen naar het land van herkomst¹⁶.

Migrantennetwerken bestaan uit een complex supranetwerk van migranten, tweede generatie migranten en niet-migrantennetwerken zowel in het land van herkomst als in het gastland.

Zodoende verlaten op zichzelf staande migrantennetwerken hun land van herkomst met behulp van migrantennetwerken die informeel kunnen zijn, en die bestaan uit familieleden, of meer formele netwerken zowel in het land van herkomst als in het doelland. Deze netwerken leveren de migranten vele soorten informatie:

- informatie over hoe het land te verlaten,
- informatie over welke documenten er nodig zijn om het land te verlaten,
- informatie over waar naar toe te gaan wanneer hij/zij aankomt in het doelland,
- informatie en steun in het vinden van werk in het doelland etc.

Het deel uit maken van een netwerk 'stelt individuen in staat te beschikken over schaarse middelen'¹⁷.

¹⁵ Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 17.

¹⁶ Portes, A. (ed.) (1995), *The Economic Sociology of Immigrations*. New York: Russel Sage Foundation.

¹⁷ Portes, A. (1998), 'Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology', *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp. 1-24.

Bovendien, volgens Alejandro Portes, betreft dit het vermogen om middelen te verzamelen zelfs sociaal kapitaal. ‘Dat betekent dat sociaal kapitaal geen eigendom is van het individu maar het bestaat *in*, en *wordt onttrokken aan*, het *web van relaties van die persoon*’¹⁸.

Daar komt bij dat op het moment dat migranten in het doelland aangekomen zijn, het migrantennetwerk ze voorziet van verschillende soorten sociaal kapitaal¹⁹.

Nauwkeuriger, het doel van het migrantennetwerk is:

1. het faciliteren van de socialisatie van de *migrant cultuur*²⁰. Wanneer migranten elkaar dankzij deze netwerken ontmoeten, versterken ze hun oorspronkelijke cultuur: ze herbevestigen hun normen en waarden, gewoonten, gedragingen en tradities,
2. het steunen van veranderingen op basis van *wederzijdsheid*. Migranten moeten zich aanpassen aan een nieuwe sociale en economische context. Deze veranderingen zijn mogelijk dankzij de relaties met het migrantennetwerk gebaseerd op het principe van wederzijdsheid: bijvoorbeeld, het netwerk geeft ze verschillende soorten informatie over het dagelijks leven in het doelland (werk, gezondheidszorg, school enz.) wat zorgt voor integratie binnen die maatschappij,
3. het versterken van gebonden solidariteit – groepssolidariteit – om vriendschap te versterken, de relatie met familieleden, contact te houden met gemeenschappelijke oorsprongen etc.,
4. het sterken van het *vertrouwen* in het migratieproces ondanks de vele obstakels en moeilijkheden (als gevolg van taal, cultuur of bureaucratie).

In sommige gevallen spelen migrantennetwerken een cruciale rol in het verschaffen van werk aan migranten en het opzetten van een etnische economie. En inderdaad, vele migranten vinden hun eerste baan met dank aan kleine bedrijven en ondernemingen gestart door andere migranten: etnische restaurants, kledingzaken, informatie en communicatie services (internet punten). Zoals we gaan zien in het volgende deel representeren deze etnische economieën een succesvolle ingang tot de arbeidsmarkt voor tweede generatie migranten.

¹⁸ Portes, A. (1998), ‘Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology’, *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp. 1-24.

¹⁹ Portes, A. and J. Sensenbrenner (1993), ‘Embeddedness and Immigration: Notes on the Social determinants of Economic Action’, *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 6, pp. 1320-1350.

²⁰ Socialisatie is een term die door sociologen, sociale psychologen, antropologen, politici en onderwijzers wordt gebruikt voor het proces van het eigen maken van normen, gebruiken en ideologieën. Het kan het individu de vaardigheden en gewoonten geven die nodig zijn om deel te nemen binnen de eigen gemeenschap; een gemeenschap zelf wordt gevormd door een pluraliteit van gedeelde normen, gebruiken, waarden, tradities, sociale rollen, symbolen en talen. Socialisatie is dus ‘het middel waarmee sociale en culturele continuïteit tot stand wordt gebracht’ (Wikipedia).

Aanpassingstheorie

De aanpassingstheorie en zijn recentelijk gereviseerde formulering verwijst naar hoe migranten en tweede generatie migranten integreren of zouden moeten integreren in de nieuwe cultuur, vanaf het moment dat ze in hun doelland aankomen.

Binnen de Europese context wordt het concept van integratie veel vaker gebruikt dan dat van 'aanpassing' of 'assimilatie', met name in Frankrijk. Het benadrukt de socio-economische dimensie van sociale opname van migranten in de gastmaatschappij.

Daarentegen, het begrip aanpassing of assimilatie, een Amerikaans product uit de jaren 1920 van de 'Chicago School', verwijst naar de culturele dimensie van opname en nauwkeuriger naar het delen van dezelfde taal, normen, waarden en gewoonten welke, zo vindt men, aangenomen moet worden door de immigranten. Migranten zouden deze culturele achtergrond aan moeten nemen om positief opgenomen te worden binnen de maatschappij van het gastland²¹.

Aanpassing of assimilatie wordt gezien als een lineair proces: migranten passen zich in de nieuwe sociale context, waarbij de cognitieve percepties, de leefstijlen en de normen en waarden van de inheemse bevolking aangenomen wordt, waardoor ze meer en meer gelijk worden met de autochtonen²².

Belangrijkste punten van kritiek

Het concept van assimilatie werd voor het eerst getheoretiseerd in de jaren 1920 door twee belangrijke sociologen van de zogenoemde 'Chicago School', Robert Park (1864-1944) en Ernest Burgess (1886-1966). Ze bestudeerden het migratieproces in de stad Chicago en de belangrijkste consequenties van urbanisatie: Voor deze wetenschappers is assimilatie: 'een proces van inter-penetratie en fusie waarin personen en groepen herinneringen opdoen, sentimenten, houdingen van andere mensen en groepen en welke, door het delen van ervaring en geschiedenis, ingebouwd worden in een gezamenlijk cultureel leven'²³.

Vanuit deze eerste formulering is de aanpassingstheorie ontwikkeld tot een standaard theoretisch perspectief. Als migranten succesvol willen integreren in een doelland 'zouden' ze echt de taal, gewoonten en de normen en waarden van individuen van het doelland over 'moeten' nemen.

²¹ Ambrosini, M. (2007), 'Integrazione e multiculturalismo', in Santerini, M. And P. Reggio (eds), *Formazione interculturale. Teoria e pratica*. Milano: Unicopli, pp. 70-98. De quotatie is afkomstig uit pagina 71.

²² Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 182.

²³ Park, R.E. and E. Burgess (1924), *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago, p. 735.

Bovendien, hoe sneller migranten hun culturele normen, waarden en sociale gebruiken, welke ze onderscheidt van de inheemse bevolking, kwijtraken, des te sneller zullen ze geaccepteerd worden door die inheemse bevolking en ervaren ze een opwaartse mobiliteit binnen de maatschappij²⁴.

Migranten hebben de plicht zichzelf zo snel mogelijk aan te passen voor het welzijn van de totale gastmaatschappij.

En inderdaad, culturele assimilatie, met name, wordt gezien als een voorwaarde voor integratie in de arbeidsmarkt en voor verdere vooruitgang in de sociale klassenindeling²⁵.

Bovendien, in recente jaren hebben bedenkers van assimilatietheorieën²⁶ aangegeven dat het assimilatieproces dat begon met de eerste generatie zal eindigen met de tweede generatie migranten, die compleet aangepast zijn aan het gastland omdat ze bij aankomst erg jong waren of er zelfs geboren zijn. Deze assimilatie van normen, waarden en gewoonten garandeert een succesvolle integratie in de mainstream maatschappij.

Deze theorie werd bekritiseerd in de jaren '90. Een punt van kritiek betreft de onderliggende aanname dat de 'autochtone bevolking' een essentiële identiteit en homogene cultuur heeft die heel verschillend is van die van de migranten. Bijkomend, het risico dat het benadrukken van de cultuurverschillen tussen autochtonen en migranten als niet verenigbaar, kan leiden tot een nieuwe vorm van racisme (cultureel racisme)²⁷. Een ander punt van kritiek betrof de ongelijke integratie van migranten: het is vanzelfsprekend dat migranten de arbeidsmarkt opgaan in het laagste niveau van sociale hiërarchie. Pas als ze goed aangepast zijn, kunnen ze dromen van stijgen op de sociale ladder. Tot slot, in de jaren '90 bekritiseerden sociologen in de VS als Alejandro Portes, William Haller, Patricia Fernández-Kelly en Min Zhou²⁸ de dominante aanpassingstheorie op basis van hun longitudinaal kwantitatief sociologisch onderzoek naar de tweede en derde generatie migranten in de Verenigde Staten. Deze auteurs ontwikkelden de breed erkende 'gesegmenteerde aanpassingstheorie'. Ze vonden met name uit

²⁴ Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 183.

²⁵ Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 182.

²⁶ Waters, M. (1994), 'Ethnic and Racial Identities of Second-generation Black Immigrants in New York City', *International Migration Review*, Vol. 28:795-820; Alba, R.D. and V. Nee (1997), 'Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration', *International Migration Review*, Vol. 31, No. 4, pp. 826-874; Alba, R.D., Logan, J. and K. Crowder (1997), 'White Ethnic Neighborhoods and Assimilation: The Greater New York Region, 1980-1990', *Social Forces*, Vol. 75, pp. 883-912; Alba, R.D. (1998), 'Assimilation's Quiet Tide', in N.R. Yetman, *Majority and Minority: The Dynamics of Race and Ethnicity in American Life*. Boston: Allyn and Bacon.

²⁷ Taguieff, P.A. (1999), *Il razzismo*. Milano: Raffaello Cortina (or. ed. 1997).

²⁸ Portes, A., Fernández-Kelly, P. (2008), 'The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: Theoretical Overview and Recent Evidence', *Center of Migration and Development*. Working Paper, No. 2, pp. 1-50; Zhou, M. (1997) 'Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation', *International Migration Review*, Vol. 31, No. 4, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans (Winter), pp. 975-1008.

dat slechts een minderheid van de tweede generatie en zelfs de derde generatie migranten in de VS genoeg opwaartse mobiliteit had gekregen om tot de middenklasse te kunnen behoren. Een andere groep tweede generatie migranten bereikte slechts een gedeeltelijk incorporatie in de Amerikaanse maatschappij terwijl nog een andere groep, voornamelijk afkomstig uit de tweede generatie, het risico liep vast te komen te zitten in nog lager betaald werk dan hun ouders (de eerste generatie migranten) of zelfs een neerwaartse sociale mobiliteit ervoer (geen rol spelend op de arbeidsmarkt en met het risico van sociale uitsluiting).

Het transnationalisme perspectief

Tegelijk met de ontwikkeling van de gesegmenteerde aanpassingstheorie ontstond er een ander theoretisch model namelijk het transnationalisme, wat de dubbele verbintenis benadrukt die migranten en hun afstammelingen hebben zowel in het land van herkomst als in het gastland – en hun hele leven door, niet alleen in een specifieke periode, zoals het moment van aankomst.

Voor transnationalisme zijn hedendaagse immigranten geen personen die zijn ‘ontworteld’ uit hun land van herkomst, zoals in de aanpassingstheorie het geval is, maar ze worden gezien als transmigranten. Transmigranten zijn personen die ‘stevig geworteld zijn in hun nieuwe land maar veelvoudige banden hebben met het thuisland’²⁹.

Dus, transnationale migratie is het proces waarbij immigranten gelijktijdig meervoudige sociale relaties creëren en onderhouden welke de maatschappij van oorsprong en vestiging met elkaar verbindt. In dit model kunnen drie belangrijke benaderingen onderscheiden worden.

Ten eerste, de pioniers van het transnationalisme model aan het begin van de jaren '90 waren de antropologen Nina Glick Schiller, Linda Basch en Cristina Szanton Blanc. Volgens deze wetenschappers hebben er vandaag de dag grote veranderingen plaats gevonden in migratie. Met dank aan de ontwikkeling van communicatie en informatie technologieën (ICT) en lage transport kosten, zijn migranten en hun afstammelingen niet langer, zoals vroeger, economisch, sociaal en politiek afgesneden van hun land van herkomst. Ze onderhouden daarentegen sterkere banden met het thuisland dan met het gastland.

²⁹ Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Szanton Blanc (1995), ‘From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration’, *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1 (January), pp. 48-63. De quotatie is afkomstig uit pagina 48.

Ten tweede, Alejandro Portes en andere collegae als Luis Guarnizo³⁰ en Patricia Landolt hebben enkele voorwaarden gedefinieerd waaronder het mogelijk is migratie te begrijpen vanuit een transnationalistische benadering (welke de benadering van de gesegmenteerde aanpassingstheorie niet uitsluit). Deze voorwaarden zijn: i) dat een groot aantal immigranten betrokken zijn bij transnationale activiteiten op alle niveaus en ii) dat deze activiteiten over een langere periode plaats vinden en het geen sporadische activiteiten zijn³¹.

Dus, als die wetenschappers migratie analyse willen begrijpen moeten ze zich focussen op individuen, hun sociale netwerken en de typen activiteiten die tot stand komen tussen het land van herkomst en het gastland en omgekeerd.

Ten derde, de laatste versie van transnationalisme is die van Faist waarin hij spreekt over 'sociale transnationale ruimte'. Hij definieert drie typen van sociale transnationale ruimtes:

1. Groepen van familieleden wiens banden gebaseerd zijn op wederzijdsheid met dank aan de uitlevering van middelen.
2. Internationale netwerken waarin instrumentale uitwisselingen plaatsvinden zoals bij internationale handel.
3. Transnationale gemeenschappen gebaseerd op relaties van solidariteit die een collectieve identiteit representeren (religieuze gemeenschappen).

Transnationalisme heeft drie verschillende soorten activiteiten benoemd die immigranten en tweede generatie migranten bindt aan hun land van herkomst alsmede aan het vestigingsland.

Deze activiteiten kunnen worden samengevat zoals hieronder in tabel 1.

³⁰ Guarnizo, L.E. (2003), 'The Economics of Transnational Living', *International Migration Review*, Vol. 37, No. 3, Autumn, pp. 666-699.

³¹ Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 48.

Tabel 1: Transnationale activiteiten waar migranten en tweede generatie migranten bij betrokken zijn op verschillende niveaus.

<i>Economisch</i>	<i>Politiek</i>	<i>Sociaal-cultureel</i>
Uitlevering van middelen aan familie	Civiele groepen activisten gecreëerd door immigranten.	Internationale sportwedstrijden.
Informele handel van het ene land naar het andere.	Een bondgenootschap tussen deze civiele groepen immigranten en andere genootschappen.	Optredens van muziekgroepen in immigranten centra.
Ondernemingen in het land van herkomst en in het land van vestiging (diensten die het onderhouden van relaties met het land van herkomst ondersteunen, bijvoorbeeld, internet punten etc.).	Financiële steun voor politieke kandidaten in het land van herkomst en immigranten gekozen voor het parlement in het land van herkomst.	Religieuze autoriteiten van het land van herkomst die religieuze genootschappen bezoeken in het gastland.
Investerings van multinationale organisaties in het land van herkomst.	Officiële consulaten in het buitenland.	Kunst optredens van belangrijke artiesten van het land van herkomst in het gastland.
Ontwikkeling van toerisme via transnationale activiteiten.	Een dubbele nationaliteit.	Regelmatige kunsttentoonstellingen georganiseerd door ambassadeurs.

Bron: Portes, Guarnizo, Landolt (1999), Ambrosini (2008)³².

³² Portes, A., Guarnizo, L.E. and P. Landolt (1999), 'The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent Research', *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22 No. 2, pp. 217-237; Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni internazionali*. Bologna: il Mulino, p. 50.

Praktische Opdrachten voor onderwijzers en trainers

Transmigranten en hun activiteiten: omschrijving van de activiteiten voor docenten in het volwassenenonderwijs.

Het doel van deze opdracht is om deelnemers uit te dagen te bedenken wat het betekent om een 'transmigrant' te zijn volgens het concept van transnationalisme.

Eerst nodigt de docent de deelnemers uit om groepen van 3-4 personen te vormen en een voorzitter aan te wijzen. Ten tweede, legt de docent kort het concept 'transmigrant' uit als een persoon die niet is 'ontworteld' uit zijn/haar land van herkomst, zoals in de aanpassingstheorie, maar iemand die stevig geworteld is in het nieuwe land en veelvoudige banden onderhoudt met het thuisland³³.

Deze banden met het thuisland worden onderhouden met verschillende soorten activiteiten op verschillende niveaus: economisch, politiek en sociaal-cultureel.

De docent vraagt zijn/haar deelnemers: wat zijn deze activiteiten?

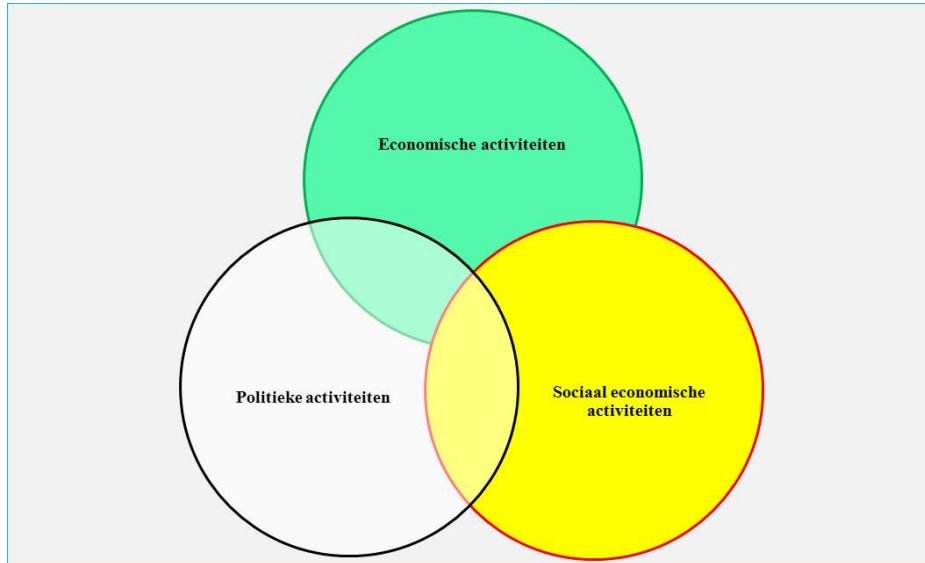
Ten derde, de deelnemers bespreken de vragen in hun groep en de voorzitter noteert alle antwoorden.

Ten vierde, de docent nodigt elke voorzitter uit zijn/haar antwoorden te delen met de rest van de deelnemers. Als de deelnemers niet alle activiteiten geraden hebben zal de leraar extra informatie geven (zie tabel 1 - Transnationale activiteiten waar migranten en tweede generatie migranten bij betrokken zijn op verschillende niveaus).

Tijdsduur: ongeveer 45 minuten

³³ Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Szanton Blanc (1995), 'From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration', *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1 (January), pp. 48-63.

Transmigranten en hun activiteiten: werkblad 1

Schrijf op welke transnationale economische activiteiten je verwacht dat migranten hebben, ervan uitgaande dat ze in constant contact staan met zowel het land van herkomst als met het gastland.

Schrijf op welke transnationale politieke activiteiten je verwacht dat migranten hebben, ervan uitgaande dat ze in constant contact staan met zowel het land van herkomst als met het gastland.

Schrijf op welke transnationale sociaal-culturele activiteiten je verwacht dat migranten hebben, ervan uitgaande dat ze in constant contact staan met zowel het land van herkomst als met het gastland.

Het opbouwen van identiteit bij Tweede Generatie Migranten: benadering op geslacht

(door Eva Brajković)³⁴

Introductie

In dit hoofdstuk bespreken we de aspecten van geslachtsformatie en de constructie van geslachtsverschillen in diverse culturen zoals geslacht en de verdeling van werk, geslacht en de verdeling van privé en publieke ruimtes en geslachtsbetreffende dominantie en onderwerping. Daarna kijken we naar een aantal onderzoeksresultaten op het gebied van geslacht en migratie op een mondiaal niveau en op geslacht en Tweede Generatie Migranten binnen de context van de Europese arbeidsmarkt. We zullen voorbeelden geven van verschillende concepten van geslachtsverschillen in de praktijk en zullen advies en instructies geven over hoe men informatie over dit onderwerp kan inwinnen bij de mensen die betrokken zijn teneinde hun ideeën beter te begrijpen en vooroordelen te voorkomen. Dit zou een belangrijk onderdeel voor trainers en docenten van TGM moeten zijn want alleen door na te denken over variaties in perspectieven en het begrijpen van geslachtsverschillen kunnen ze hun doelgroep volledig doorgronden, lesgeven en dus helpen.

Theorie over Geslacht

Geslacht is een universeel criterium voor menselijke sociale differentiatie en een enorm belangrijke factor in het opbouwen van identiteit. Volgens de definitie gegeven door de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) is geslachtsidentiteit een uitkomst van de omstandigheden waarin vrouwen en mannen leven, inclusief economische, culturele, historische, ideologische en religieuze factoren³⁵. Deze definitie geeft duidelijk aan dat geslacht niet iets natuurlijk of door God gegeven is³⁶ maar refereert aan sociologisch geconstrueerde verschillen tussen de seksen en aan de sociale relatie tussen mannen en vrouwen. Deze verschillen tussen de seksen zijn gevormd met de geschiedenis en de

³⁴ Deze tekst is oorspronkelijk geschreven door Eva Brajković en naderhand ingekort en bewerkt door Alenka Janko Spreizer.

³⁵ International Organisation for Migration, <http://www.iom.ch> bezocht op 28. 7. 2010.

³⁶ Zie ook Eriksen, T. H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.

sociale relaties en veranderen over tijd en culturen. Er zijn twee fundamenteel verschillende manieren in het kijken naar geslachtsverschillen:

- Er zijn bepaalde biologische verschillen tussen mannen en vrouwen waar naar verwezen wordt met *seks* verschillen.
- In de praktijk zijn geslachtsverschillen geschreven en sociaal cultureel georganiseerd: voor dit aspect wordt de term *geslacht* gebruikt.

Alle menselijke maatschappijen erkennen verschillen tussen mannen en vrouwen, en alle vinden deze verschillen tot op zekere hoogte belangrijk. Er zijn echter belangrijke variaties in de manier waarop relaties tussen mannen en vrouwen uitgewerkt worden en daarom is het lastig generaliseren over geslacht. Geslacht kan dus het beste bestudeerd (en begrepen) worden als een relatie – mannen worden bekeken in relatie tot vrouwen en andersom – en deze relatie wordt weer verschillend beschouwd in verschillende maatschappijen³⁷. Eén van de belangrijkste hoofdpunten van vergelijkende onderzoeken naar geslachtsverschillen (in antropologie, sociologie, culturele studies etc.) is geruime tijd het volgende geweest; namelijk de relatieve machteloosheid en schijnbaar universele onderdrukking van vrouwen, wat een basis voor debat vormt, zowel voor als tegen de Westerse noties van *discriminatie* en *macht*. In dit opzicht wordt het argument gebruikt dat, hoewel vrouwen in veel maatschappijen uitgesloten worden van formele politieke macht, ze aanzienlijk veel huishoudelijke of indirecte macht hebben. Er wordt ook gezegd dat de concepten van onderzoekers (antropologen en anderen) die gaan over discriminatie wellicht etnocentrisch bevooroordeeld zijn. Zelfs vrouwen in traditionele maatschappijen in het Midden Oosten lijken – vanuit een Europees perspectief – gediscrimineerd te worden en machteloos, hoewel ze hun eigen situatie misschien heel anders zien³⁸. Tijdens onze interviews met tweede generatie migranten kregen we de kans naar verschillende verhalen te luisteren die dit vermoeden bevestigen en bewijzen. Voorbeelden hiervan zullen gegeven worden in de volgende hoofdstukken.

³⁷ Eriksen, T. H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, pp. 124-125.

³⁸ Eriksen, T. H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, p. 126.

Geslacht in de verdeling van werk en het privé vs. het openbare

Zelfs in maatschappijen met een simpele werkverdeling en weinig beroepsspecialisatie, wordt het vrouwenwerk onderscheiden van het mannenwerk. Over het algemeen zijn de meest typische gevallen van waar verdeling van werk voornamelijk op geslacht gebeurt, jager-verzamelaarmaatschappijen³⁹.

In veel mangedomineerde maatschappijen vertellen mannen verhalen over een originele sociale orde, geleid door een oermoeder toen plots 'alles mis ging', voordat alles uiteindelijk veranderde dankzij een mythische held. Dit soort mythes kunnen worden gezien als een belangrijk aspect van de ideologie: samen met de disproportionele nadruk die gelegd wordt op het jagen als de broodwinning, dragen ze bij aan het legaliseren (of rechtvaardigen) van de mannelijke superioriteit⁴⁰.

Alhoewel vrouwen net zo veel of zelfs meer werk uitvoeren dan mannen, zijn ze bijna wereldwijd verantwoordelijk voor het huishoudelijke werk – kinderen opvoeden, koken en poetsen. Mannen daarentegen, hebben de neiging verantwoordelijk te zijn voor alle huishoudelijke zaken in relatie tot de buitenwereld. Sommige antropologen, volgen Eriksen, zien een cruciale oorzaak van de vrouwelijke ondergeschiktheid in het feit, uiteindelijk geworteld in de biologie, dat vrouwen geen fysieke mobiliteit hebben tijdens de zwangerschap en het zogen van de baby.

Rosaldo suggereert dat machtsverschillen tussen de seksen in verband staan met de publieke en privé domein van de maatschappij: mannen controleren de eerste en vrouwen moeten zich beperken tot de laatste. Dit onderscheid is bekritiseerd als etnocentrisch – er wordt gezegd dat hij betekenisvol is in moderne maatschappijen maar niet noodzakelijk in andere – maar is desalniettemin alom geaccepteerd en wordt impliciet aangenomen in veel vergelijkend onderzoek naar geslacht⁴¹.

³⁹ Men moet hierbij in het achterhoofd houden dat de mensheid voor het grootste deel van haar bestaan alleen maar jagers en verzamelaars heeft gekend. Eriksen, T. H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, p. 126.

⁴⁰ We moeten toch opmerken dat als in mangedomineerde maatschappijen (oftewel: bijna alle bekende maatschappijen) de vrouwelijke insubordinatie als *natuurlijk* zou worden gezien, er geen behoefte aan deze ideologische mythes zou zijn: de verhalen worden verteld als waarschuwing dat vrouwen wellicht ooit opnieuw herrijzen tenzij de mannen waakzaam zijn. Eriksen, T. H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, p. 128.

⁴¹ Eriksen, T.H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, pp. 128-129.

Dominantie en onderwerping

Het lijkt erop dat vrouwen overal een lagere rang en minder macht hebben dan mannen. Deze observatie is echter ver van probleemloos:

- Ten eerste, er zijn significante variaties in geslachtsrelaties in verschillende maatschappijen, variërend van dicht bij gelijkwaardigheid, tot maatschappijen waarin de invloed van vrouwen op hun eigen lot erg beperkt lijkt.
- Ten tweede, concepten als *rang*, *ondergeschiktheid* en *discriminatie tegen vrouwen* zijn op zichzelf al problematisch omdat ze gebaseerd zijn op de aanname dat gelijkwaardigheid gewenst is.

Veel van de mensen die bestudeerd zijn door antropologen, staan erop dat geslachten niet gelijk zouden moeten zijn maar elkaar zouden moeten aanvullen. Tot slot, het is niet eens helemaal zeker dat mannen en vrouwen hetzelfde verstaan onder concepten als macht en machtsdiscrepancie. Eriksen beschrijft dat tijdens zijn eigen veldwerk in schijnbaar sterk mangedomineerde maatschappijen, hij regelmatig mannen ontmoette die oprecht klaagden dat hun vrouwen, die het huishoudelijke domein controleerden, alles beslisten in hun leven⁴². Een interessant voorbeeld ter reflectie op dominantie en onderwerping van vrouwen is de Moslim hoofddoek welke door Europeanen vaak gezien wordt als het symbool van vrouwelijke onderdrukking. Maar als je praat met Moslim migranten vrouwen en hun dochters die de hoofddoek dragen, is het verhaal juist tegenovergesteld. S., een tweede generatie migrant wiens ouders uit Egypte komen, vertelde ons dat ze er zelf voor gekozen heeft de hoofddoek te dragen. Ze was wel aangemoedigd door haar vrienden in Egypte, met wie ze in contact blijft via het internet. Haar familie wilde echter dat ze er eerst goed over nadacht, want het dragen van de hoofddoek is een grote verantwoordelijkheid en deze zou nooit aan iemand opgedrongen moeten worden:

Want als ik gedwongen zou worden iets te doen, zou ik ermee stoppen. Ik zou het dan niet doen voor mijn geloof, voor God, maar dan zou ik het doen omdat ik bang was voor mijn vader of moeder die me gedwongen had het te dragen. Nee, in mijn geval is het absoluut niet zo. Zelfs mijn ouders hebben me niet gedwongen het te dragen. (S., TGM uit Italië).

Ze legt de argumenten van de Islam uit voor de traditie van het dragen van de hoofddoek:

Het is voornamelijk bedoeld voor de bescherming van vrouwen, want de hoofddoek vermindert de onaangename blikken van mannen. Dit is, laten we zeggen, de

⁴² Eriksen, T.H. (2001), *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press, pp. 129-130.

fundamentele functie van de hoofddoek. [...] Want ik merkte bij mijn vrienden , terwijl ik hun grappen hoorde ... ze, de mannen kijken voornamelijk naar het lichaam van een vrouw, niet naar de vrouw zelf. [...] Ze letten met name op het lichaam, de schoonheid ervan, het haar; laten we zeggen, het uiterlijk. Dit irriteert me want ze kijken alleen naar de lichamelijke schoonheid van de vrouw. Dit is niet eerlijk volgens mij. Als je naar een vrouw kijkt is het haar intelligentie dat haar mooi maakt.

S. hield niet van de vulgaire grappen en de aanrakingen van sommige jongens bij haar en haar vrienden. Sinds ze de hoofddoek draagt, behandelen ze haar anders, ze respecteren haar privacy. Ze had wat problemen met een leraar die ervan overtuigd was dat het dragen van de hoofddoek een bewijs van onderdrukking is:

Na de les riep ze (de lerares) me bij haar en begon ze op vreemde toon tegen me te praten: Waarom draag je het? Ik antwoordde: Omdat het een deel van mijn religie is en het mijn keus is. Maar ze ging door en zei: Nee, het is niet je keus, je bent geconditioneerd door je familie, je bent geconditioneerd door je religie, Moslim vrouwen zijn altijd onderdanig, en worden gebruikt door mannen, je hebt geen eigen wil en je kan er niks aan doen. [...] En ze gaf me geen tijd om te antwoorden, om dingen te verklaren. Ze gaf haar mening zonder te luisteren naar die van mij dus gaf ik haar geen antwoord. Ik moest haar examen 5 keer over doen. (S., TGM uit Italië).

Het zijn precies zulke misvattingen en een gebrek aan luisteren naar de ander wat deze ‘culturele’ misverstanden tot leven brengt en kweekt.

Geslacht en migratie

De International Organisatie voor Migratie (IOM) geeft aan dat tot het midden van de jaren '80 migratie gezien werd als een mannelijk fenomeen⁴³.

Migratie wordt vandaag de dag vaak gezien als geslachtsneutraal omdat het gaat over het proces van de beweging van mensen. Echter, het is in feite geslachtsgerelateerd want migratie heeft een verschillende impact op mannen en vrouwen, en op verschillende groepen mannen en vrouwen in hun proces van verhuizing. Jolly en Reeves⁴⁴ geven aan dat sommige discussies over internationale

⁴³ Jolly, S and H. Reeves (2005), *Gender and Migration, Overview Report, Bridge, Institute of Development Studies*, <http://www.bridge.ids.ac.uk>, pagina 1.

⁴⁴ Jolly, S and H. Reeves (2005), *Gender and Migration, Overview Report, Bridge, Institute of Development Studies*, <http://www.bridge.ids.ac.uk>

migratie verwijzen naar een *vervrouwelijking van migratie*⁴⁵. Deze term is, in hun optiek, echter discutabel. Er is wel een toename van het aantal vrouwen dat migreert in sommige gebieden (bijv. Azië), dus in die zin vindt er wel een *vervrouwelijking van migratie* plaats in sommige gebieden. Verder, de term wordt soms gebruikt om een verandering in migratiepatronen te omschrijven, waarin vrouwen meer als onafhankelijke migranten bewegen, bijvoorbeeld voor het vinden van een baan, in plaats van om zich te voegen bij mannelijke familieleden⁴⁶.

De meeste beslissingen om te migreren worden gemaakt als antwoord op een combinatie van economische, sociale en politieke druk en prikkels. Ongelijkheden binnen en tussen landen creëert een stimulans om te verhuizen:

- De zoektocht om geld te verdienen is een belangrijke motivatie voor zowel vrouwen als mannen.
- De motivatie kan zijn om zich bij een partner te voegen die al gemigreerd is (familie hereniging) of om te ontsnappen aan geslachtsdiscriminatie en beklemmende geslachtsnormen.
- Maar migratie kan ook opgedwongen zijn door mensensmokkel of de verplaatsing kan ook onvrijwillig zijn door een natuurramp of conflict.
- Bedenk echter wel, culturele terughoudendheid en immigratie beleid kunnen de mogelijkheden voor vrouwen om te migreren beperken⁴⁷.

Op een universele schaal, ondanks de overweldigende aanwezigheid van ongeschoolde arbeid categorieën, zijn twee trends in de hedendaagse werkmigratie toegenomen, beiden hebben betrekking op zowel mannelijke en vrouwelijke migranten:

- *diversificatie* (meer bron- en doellanden; meer vaardigheidsniveaus / verschillende beroepen), en
- *polarisatie* (tussen geschoold en ongeschoolde migratie) wat resulteert in een etnische gelaagdheid onder migranten. Het percentage geschoolde vrouwen, echter, is nog steeds veel lager dan hun mannelijke tegenhangers⁴⁸.

⁴⁵ Look also at Oishi, N. (2002), 'Gender and Migration: An Integrative Approach', *Working Paper 49*, Center for Comparative Immigration Studies, <http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg49.PDF>.

⁴⁶ Jolly, S and H. Reeves (2005), *Gender and Migration, Overview Report, Bridge, Institute of Development Studies*, <http://www.bridge.ids.ac.uk>, pp 6-7.

⁴⁷ Jolly, S and H. Reeves (2005), *Gender and Migration, Overview Report, Bridge, Institute of Development Studies*, <http://www.bridge.ids.ac.uk>, p. 9.

⁴⁸ Piper, N. (2005), 'Gender and migration', A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, Asia research Institute, National University of Singapore, www.gcim.org/attachements/TP10.pdf, p. 6.

Vrouwelijke migranten worden vaak gedwongen om ondergeschikt en minder veilig werk te accepteren. In het Verenigd Koninkrijk en Canada is huishoudelijk werk en huishoudelijke zorg samen met het zorgen voor de kinderen de meest vrouwgedomineerde sector.

Onderzoekers geven ook een significante mate van *ontscholing* en diskwalificatie aan die vele vrouwelijke migranten met een middelbaar of zelfs universitair diploma ervaren⁴⁹.

Bewustwording van geslachtsgerelateerde fenomenen onthullen rollen en relaties tussen mannen en vrouwen die zowel subtiel als overduidelijk kunnen zijn. Deze relaties worden gemaakt in en door de sociale structuren en systemen van de maatschappijen waarin de mensen leven. De ervaringen die mannen en vrouwen als migranten hebben verschillen, en de meeste verschillen worden veroorzaakt door de rol, gedrag en relaties die de maatschappij ze oplegt, en verwacht van, een vrouw of man in een land van herkomst en in het doelland.

Geslacht en migratie in relatie tot deelname van Tweede Generatie Migrantten aan de arbeidsmarkt

Sommige onderzoekers beschrijven dat in sommige maatschappijen traditionele geslachtsrollen wel degelijk van invloed zijn op de educatie van jonge TGM. Ze zeggen bijvoorbeeld dat in Nederland Turkse meisjes, ondanks dat ze relatief goed functioneren, veel eerder de neiging hebben de school te verlaten en te trouwen of werken dan Marokkaanse meisjes. De auteurs denken dat dit de 'prijs' lijkt te zijn van een sterke etnische samenhang, welke kennelijk ook zorgt voor het versterken van traditionele geslachtsrollen⁵⁰.

In een ander artikel schrijven andere wetenschappers dat verschillen in sociaal-culturele status tussen Turkse en Marokkaanse TGM in Nederland op het eerste gezicht breder lijkt te zijn dan hun verschillen in onderwijs. Echter, zo een conclusie moet getemperd worden zodra geslacht erbij in overweging genomen wordt. De schoolloopbaan van jonge Turkse mannen lijkt minder verweven met traditionele ideeën in de Turkse gemeenschap dan de loopbanen van jonge vrouwen. Onder de Turkse

⁴⁹ Lazardis in Piper, N. (2005), 'Gender and migration', A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, Asia research Institute, National University of Singapore, www.gcim.org/attachements/TP10.pdf and Scrinzi in Piper, N. (2005), 'Gender and migration', A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, Asia research Institute, National University of Singapore, www.gcim.org/attachements/TP10.pdf.

⁵⁰ Crul, M. and H. Vermeulen (2003), 'The Second Generation in Europe', *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries, pp. 965-986. The Center for Migration Studies of New York, Inc., pp. 973-974.

TG vrouwen, is een grote groep die achter blijft. Meer dan voor hun mannelijke tegenhangers, zijn hun beslissingen om school te verlaten en geen verdere scholing na te streven gebaseerd op overwegingen als een vroeg huwelijk, het krijgen van kinderen en fulltime huisvrouw te worden. Marokkaanse vrouwen aan de andere kant, zo schrijven de onderzoekers, hebben meer vrijheid gewonnen om hun school af te maken en om het huwelijk en het krijgen van kinderen uit te stellen. Dit leidt tot betere resultaten op de middelbare school, wat hen weer verder motiveert om vol te houden en verder te gaan met tertiair onderwijs. Wanneer ze hoge scholingsniveaus bereikt hebben, zijn ze vervolgens natuurlijk ook gretig naar het omzetten van die diploma's in betekenisvol werk. Op die manier, is educatie de drijfveer geworden voor jonge Marokkaanse vrouwen om ook in andere delen van het leven gelijkwaardigheid te bereiken. Hun sterke motivatie, in vergelijking met de geweldige obstakels die jonge Turkse vrouwen moeten trotseren, draagt waarschijnlijk bij aan het meest opmerkelijke contrast tussen Turkse en Marokkaanse tweede generaties in Nederland⁵¹.

Sommige Duitse officiële rapporten laten duidelijk een lager deelnamepercentage van buitenlandse meisjes in het middelbaar beroepsonderwijs zien, met name voor Turkse en Griekse meisjes (hoewel 'buitenlandse vrouwelijke jeugd' maar deels dezelfde groep is als 'vrouwelijke tweede generatie'). Anderen, daarentegen, zoals het onderzoek onder tweede generatie migranten in een Zuid Duitse stad 'Effectiveness of National Integration Strategies towards Second Generation Migrant Youth in a Comparative European Perspective' aangeeft, laten weinig tot geen geslachtsverschillen zien in het middelbaar beroepsonderwijs en de participatie op de arbeidsmarkt⁵². Het lijkt erg aannemelijk dat vrouwelijke migrant kinderen, ongeacht de generatie, nog steeds geslachtsspecifieke obstakels moeten overwinnen op hun weg van school naar de arbeidsmarkt. Hun deelnamepercentage in het middelbaar beroepsonderwijs en arbeidsmarkt zijn lager, vooral onder jonge Turkse vrouwen. Tegelijkertijd laat recente data zien dat jonge migranten vrouwen hogere scholingsniveaus behalen dan mannen, en dat het toenemende aantal migranten in witte boorden posities, volgens alle bronnen, een hoofdzakelijk vrouwelijk fenomeen is⁵³.

De Zweedse onderzoeker Lena Nekby verslaat dat geslachtsverschillen in deelnamepatronen aan de arbeidsmarkt in verschillende studies zijn vastgesteld. Als gevolg van kinderwensen en een grotere tijdsbesteding aan het huishouden, hebben vrouwen traditioneel een lagere werkdeelname dan hun

⁵¹ Crul, M. and J. Doomernik (2003), 'The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups', *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, The Future of the Second Generation: The Integration of Migrant Youth in Six European Countries, pp. 1039-1064. The Center for Migration Studies of New York, Inc., pp. 1059-1060.

⁵² Worbs, S. (2003), 'The Second Generation in Germany: Between School and Labor Market', *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, pp. 1011-1038.

⁵³ Worbs, S. (2003), 'The Second Generation in Germany: Between School and Labor Market', *International Migration Review*, Vol. 37, No. 4, pp. 1011-1038.

mannelijke tegenhangers en een verhoogde gevoeligheid voor economische prikkels. Daar komt bij dat vrouwelijke immigranten verschillende werkgelegenheidspatronen kunnen hebben in vergelijking tot autochtone vrouwen alsmede tot hun mannelijke immigranten tegenhangers. Aan de andere kant kunnen culturele verschillen een grotere rol spelen bij keuzes betreffende de deelname aan de arbeidsmarkt voor immigrant vrouwen. Ervaring in het gastland zal deze normen waarschijnlijk veranderen en na verloop van tijd, zal de uitwisseling tussen werk en vrije tijd waarschijnlijk meer gelijkenis vertonen met de normen van een vrouw geboren in het gastland⁵⁴.

⁵⁴ Shoeni in Nekby, L. (2009) *Employment Convergence of Immigrants and Natives In Sweden*, http://www.ne.su.se/paper/wp02_09.pdf, p. 5.

Opgaven voor onderwijzers en trainers

Bedenk het geslacht bij de foto's: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers

De onderwijzer kijkt samen met zijn of haar deelnemers naar de foto's op het werkblad. Vervolgens nodigt hij of zij de studenten uit om een korte omschrijving van het levensverhaal van elk van deze vrouwen te verzinnen. Verdeel de mensen in groepen. Elke groep kiest een foto voor de omschrijving. De deelnemers noteren hun antwoorden op de vragen over persoonlijke oorsprong, naam, migratie achtergrond, land van herkomst, familie / relaties en status, en de levensstijl zoals genoemd op het werkblad.

Als iedereen klaar is gaat de onderwijzer de deelnemers voor in het vergelijken van hun verzonden verhalen met hun collega's en het analyseren van hun eigen werkblad. De groepen bespreken de vragen van het werkblad:

- Waarom hebben jullie gekozen voor de specifieke oorsprongen van de vrouwen?
- Op wat voor kennis is jullie verzonden verhaal gebaseerd?
- Welke vertegenwoordigingen kun je identificeren in jullie en jullie collega's omschrijvingen?

Deze opdracht kan behoorlijk wat begeleiding vragen als de deelnemers beginners zijn. Wees gevoelig voor de persoonlijke verhalen van deelnemers: sommige kunnen traumatische verhalen laten horen welke dan wellicht psychologische steun en begeleiding vereist. In dat geval moet de trainer vragen of de deelnemers wel bereid zijn hun intieme ervaringen te delen. Soms is het goed om gebeurtenissen die te traumatisch zijn te vermijden. In bepaalde groepen, is het wellicht beter voor te stellen dat mensen een verhaal te vertellen van iemand anders (zoals een rollenspel waarbij je een vriend speelt met een andere etnische achtergrond). Deze activiteit is ook erg bruikbaar voor zelfreflectie onder de onderwijzers.

Tijdsduur: 30 – 45 minuten

Bedenk het verhaal achter de foto's – werkblad 1

De foto's 1-3, 6 zijn van Anders Ramstrand, Zweden, foto 4 van Ingrid Wrede, Duitsland, en foto 5 van Mitja Spreizer, Slovenië

Kies een foto en beantwoord de volgende vragen:

- Waar komt ze vandaan?
- Hoe heet ze?
- Is ze een migrant?
- Uit welk land komt ze oorspronkelijk?
- Is ze getrouwd?
- Wat voor werk of beroep heeft ze?
- Hoe leeft ze?

Vergelijk nu je verzonden verhalen met die van je collega en probeer ze te analyseren met behulp van de volgende vragen:

Waarom heb je voor de specifieke oorsprongen van de vrouwen gekozen?

Op wat voor soort kennis heb je je verzonden verhaal gebaseerd?

Welke ideeën kun je identificeren in de omschrijvingen van jou en je collega?

Wat zouden sommige van deze vrouwen gemeen kunnen hebben?

Vooroordelen, Racisme en Tweede Generatie Migranten

(door Silvana Greco)

Introductie

In dit deel van de trainingsgids kijken we naar vooroordelen en verschillende vormen van racisme waarvan, volgens ons kwalitatieve onderzoek, bijna al onze respondenten (tweede generatie migranten) het slachtoffer zijn geweest. In het eerste schetsen we kort een beeld van de ontwikkeling van racisme. In het tweede deel omschrijven we algemene vormen van racisme. In het derde deel bekijken we de vormen van racisme gebruikt tegen de tweede generatie migranten, gebaseerd op ons kwalitatieve onderzoek, en de gevolgen voor hen. In het vierde deel beschouwen we verklaringen van racisme uit sociologische literatuur. In het vijfde deel omschrijven we een opdracht voor trainers en docenten welke nuttig is voor het onderzoeken van verschillende vormen van racisme, inclusief de vormen die gebruikt worden tegen tweede generatie migranten.

De ontwikkeling van racisme

Racisme wordt beïnvloed door een scala aan historische, sociale, politieke en economische factoren. Het neemt verschillende vormen aan in verschillende contexten en is als resultaat daarvan op veel verschillende manieren gedefinieerd. Een eerste bredere definitie van racisme, die we kunnen geven voordat we de verschillende vormen analyseren in het volgende deel is, een doctrine die mensen hiërarchisch verdeelt in 'rassen' waarbij sommige 'superieur' zijn en andere 'inferieur'.

De criteria voor het verdelen van mensen in verschillende rassen is gebaseerd op biologische factoren zoals verschillende gezichtskenmerken, uiterlijk, genen, hormonen (klassiek racisme) of op culturele verschillen en praktijken (cultureel racisme). In de laatste zijn de argumenten dat de cultuurverschillen ten aanzien van waarden, normen en gebruiken van het 'inferieure ras' enorm verschillend zijn en niet samen kan gaan met die van het 'superieure ras'. Daar komt nog bij dat sinds de culturele achtergrond van de 'inferieure' zo anders is, dat de mensen die behoren tot dit ras, een term die inmiddels een taboe is geworden, buitengesloten moeten worden van het 'superieure' ras.

Er zijn verschillende perspectieven op hoe racisme wordt beschouwd zich te hebben ontwikkeld. Sommige wetenschappers uit een reeks van disciplines (antropologie, geschiedenis, sociologie)

denken dat racisme en zijn verschillende vormen altijd bestaan hebben omdat het een ‘typische eigenschap’ is van de menselijke natuur.⁵⁵

De argumenten hierachter zijn dat racisme wordt gezien als een met name moderne vorm van ethnocentrisme, wat een antropologisch concept is. Deze wetenschappers redeneren dat in elke maatschappij – traditioneel, modern en postmodern – menselijke wezens zichzelf altijd hebben gezien als deel van een grotendeels sociale en culturele groep en andere groepen ook altijd beoordeeld hebben vanuit hun eigen invalshoek. Elke groep heeft zijn eigen cultuur uitvergroot, zijn eigen God en is trots op zijn voorouders. Elke groep denkt dat zijn cultuur, normen en waarden de enige correcte zijn en minachten die van andere groepen, die van de ‘buitenlanders’. Zoals Summer bevestigt, de belangrijkste eigenschap van ethnocentrisme is het verdelen van de mensheid in ‘wij’ en ‘zij, de Anderen’, waarin het positieve element van de ‘eigen’ cultuur wordt overdreven in vergelijking met die van anderen welke worden gedevalueerd en gedenigreed. Daarentegen, andere wetenschappers menen dat racisme, wat anders is dan ethnocentrisme, begonnen is met en stevig verbonden is met de opkomst van moderniteit. Racisme is een sociale constructie van de West-Europese moderniteit⁵⁶. Het is gegroeid met de ontwikkeling van kapitalistisch koloniaal expansionisme in continenten als Afrika en landen als India, een ‘noodzakelijke’ stap in het verkrijgen van goedkope grondstoffen voor kapitalistische ontwikkeling.

Elementaire vormen van racisme

Evenals de bredere definitie van racisme, proberen vele wetenschappers meerdere vormen van racisme te identificeren zoals die zich gemanifesteerd hebben in de geschiedenis. Uit de sociologische en filosofische literatuur kunnen we vier hoofdvormen van racisme identificeren welke sterk met elkaar verbonden zijn (zie Figuur 1 – Hoofdcategorieën van racisme):

- Ten eerste, ‘cognitief racisme’ wordt gevormd door de overtuigingen, ideeën, voorgevormde meningen, raciale vooroordelen en stereotyperende aannames van een persoon over andere culturen die als ‘inferieur’ gezien worden ten opzichte van zijn of haar eigen cultuur. Bijvoorbeeld, een blanke racist denkt dat een zwart persoon inferieur is aan blanke mensen⁵⁷. Deze overtuigingen worden versterkt door aanhoudende sociale standpunten ten opzichte van mensen die als anders gezien worden en zijn vaak een reflectie van de waarden die de fundering vormen

⁵⁵ Lévi-Strauss, C. (1967), *Razza e storia*. Torino: Einaudi; Lévi-Strauss, C. (1984), *Lo sguardo da lontano*. Torino: Einaudi.

⁵⁶ Taguieff, P.A. (1999), *Il razzismo. Pregiudizi, teorie, comportamenti*. Milano: Cortina (or. ed. 1997).

⁵⁷ Taguieff, P.A. (1999), *Il razzismo. Pregiudizi, teorie, comportamenti*. Milano: Cortina (or. ed. 1997).

voor de sociale relaties en institutionele praktijken. Achter deze meningen en perspectieven op de realiteit gaan vaak drie hoofdstandpunten schuil: i) een *essentialistisch perspectief* betreffende identiteit wat betekent dat de racistische persoon denkt dat menselijke wezens in verschillende rassen ingedeeld kunnen worden op basis van verschillende fysieke en culturele eigenschappen en dat deze eigenschappen als permanent gezien worden; ii) *stigmatisering* van de slachtoffers van racisme. Het slachtoffer van racisme wordt gezien als iemand met een bepaald stigma⁵⁸. Deze stigma's maakt hen 'onzuiver' in vergelijking met het 'superieure ras' en is een bedreiging voor de sociale orde; iii) de overtuiging dat sommige menselijke wezens niet beschaafd gemaakt kunnen worden⁵⁹.

- Ten tweede, deze racistische cognitieve overtuigingen kunnen invloed hebben op de manier waarop individuen omgaan met (sociale interactie) en zich gedraagt met de groep die slachtoffer is van het racisme. Deze gedragingen en acties betreffen niet alleen de verschillende *racistische praktijken* in het dagelijks leven maar kunnen ook meer geformaliseerd en geïnstitutionaliseerd zijn door specifieke acties en beleidsvoeringen van overheden, zoals huisvesting *segregatie* (marginalisatie) van etnische minderheden, verschillende vormen van *discriminatie* op basis van 'ras' in verschillende aspecten van het sociale leven, zoals *verbaal en fysiek geweld*. Dit kan leiden tot vervolging, zelfs tot op het punt van uitroeiing of genocide van een bepaalde sociale groep⁶⁰.
- Ten derde, *ideologieën*⁶¹. Het ontstaan en de ontwikkeling van ideologieën gebaseerd op etniciteit en ras zijn sterk verbonden met het ontstaan van Nationale Staten in de vroege moderniteit en met de imperialistische ontwikkeling van kapitalisme vanaf het begin van de 19de eeuw. En inderdaad, er zijn sterke banden tussen het ontstaan van Nationale Staten, de definitie van het burgerschap, het mechanisme van betrekking (wie hoort er bij de Nationale Staat en wie heeft er recht op het burgerschap) en uitsluiting (wie wordt er uitgesloten van de Nationale Staat en wie heeft er geen recht op het burgerschap) en de definitie van de *buitenlander*⁶².
- Ten vierde, een andere vorm van racisme is '*institutioneel racisme*' of '*systematisch racisme*' welke voorkomt als instituties zoals overheden, rechtspraak, medische en educatieve systemen en bedrijven, gaan discrimineren tegen bepaalde groepen gebaseerd op ras, kleur, etniciteit of nationale afkomst.

⁵⁸ Goffman, E. (1963), *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall.

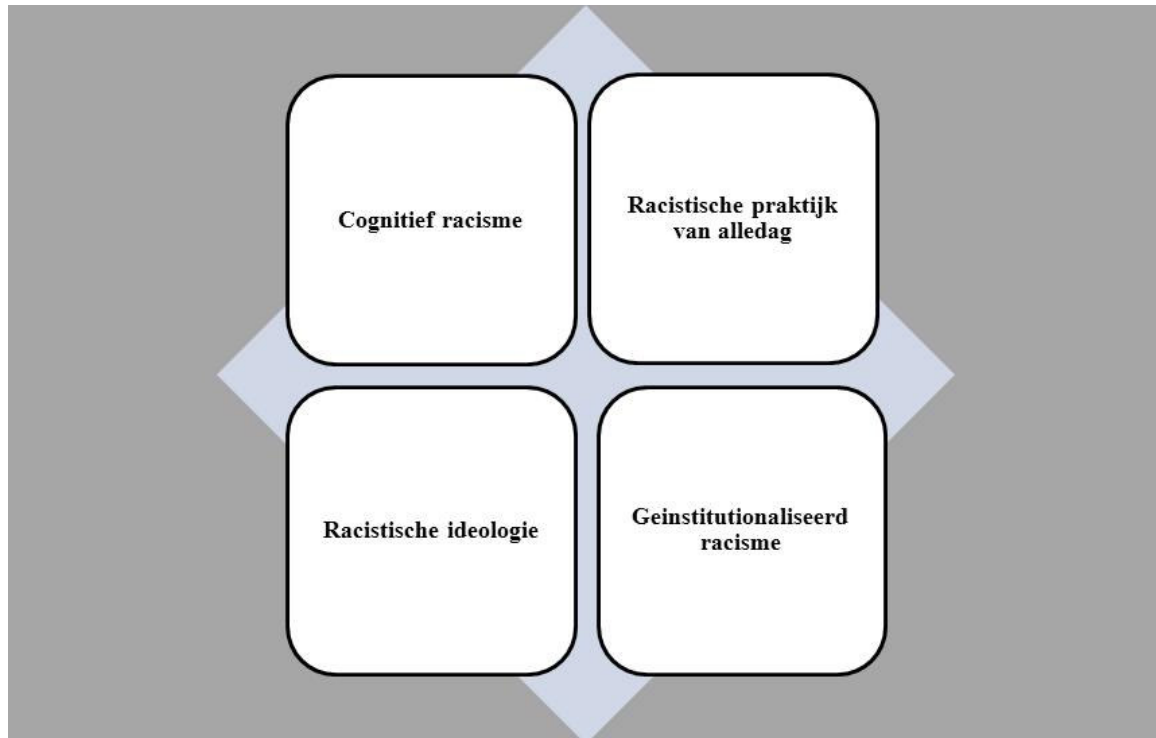
⁵⁹ Taguieff, P.A. (1999), *Il razzismo. Pregiudizi, teorie, comportamenti*. Milano: Cortina, pp. 63-66.

⁶⁰ Taguieff, P.A. (1999), *Il razzismo. Pregiudizi, teorie, comportamenti*. Milano: Cortina, p. 67.

⁶¹ Balibar, E. and Wallerstein, I. (1991), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. New York: Verso.

⁶² Siebert, R. (2003), *Il razzismo*. Roma: Carroci, p. 93.

Figuur 1 – Hoofdcategorieën van racisme

Bron: uitwerking van de auteur

Racisme tegen tweede generatie migranten en de gevolgen daarvan

Uit de analyse van het kwalitatieve onderzoek gebaseerd op 140 verhalende diepte-interviews, allen opgenomen, blijkt dat bijna alle tweede generatie migranten het slachtoffer zijn geweest van racisme. De racistische gedragingen en aanvallen vanuit de autochtone bevolking worden ervaren van de vroege jeugd tot aan de volwassenheid en treft verschillende aspecten van het sociale leven: op school, werk, dagelijks leven, in het openbaar vervoer, supermarkten, stadions, op straat.

De vormen van racisme waren verschillend, van verbale beledigingen tot gewelddadige fysieke aanvallen. Daar komt bij dat in sommige landen, zoals Italië, geïnstitutionaliseerd racisme merkbaar is bij het aanvragen van nieuwe verblijfsvergunningen waarvan de verwerking tot wel een jaar kan duren.

De gevolgen van racisme op school voor tweede generatie migranten, die uit onze interviews kwamen, waren dat het de staat van geluk en het zelfvertrouwen van mensen beïnvloedde. Onze resultaten en de sociologische literatuur onderstrepen de volgende effecten van racisme op tweede generatie migranten: lager zelfbeeld of faalgevoelens; gevoelens van angst of depressie; bang zijn om naar

school te gaan; moeite met studeren of concentreren in de klas; wegblijven van school; bang en ongelukkig zijn; achterlopen met schoolwerk; lagere resultaten op examens; het niet spreken van hun eerste taal uit angst om geplaagd of gepest te worden; het afstoten van de eigen cultuur en ouderlijke waarden; in de war zijn over hun eigen identiteit; agressief of verstorend zijn.

Bijkomend, deze verschillende vormen van racisme kunnen ook de schoolopkomst beïnvloeden, het emotionele klimaat en de educatieve resultaten.

Al deze negatieve ervaringen in de vroege jeugd en adolescentie kunnen vervolgens een effect hebben op het zelfbeeld en het zelfvertrouwen van die persoon in de vroege volwassenheid.

Al deze negatieve ervaringen verbonden met racistische aanvallen kunnen ook een negatief effect hebben wanneer tweede generatie migranten de arbeidsmarkt op gaan. In onze bevindingen zijn de racistische gedragingen en aanvallen minder frequent in de volwassenheid en in de arbeidsmarkt en nemen over het algemeen andere vormen aan: meer de vorm van discriminatie dan verbale en fysieke aanvallen. Zoals T. bevestigt:

Ja, op mijn werk ervaar ik het soms. Mensen komen naar me toe en spreken me op een onbeschofte manier aan terwijl ik heel beleefd ben. Ik merk ook dat als ik een gast geserveerd heb en mijn hand uitsteek om de betaling te ontvangen, ze het niet rechtstreeks in mijn hand willen leggen maar het liever op tafel leggen zodat ik het bij elkaar kan rapen omdat ze geen lichamelijk contact met me willen maken. Ik denk dat de kleur van mijn huid ze afschuwt. Ik kan weinig doen wanneer dat gebeurt. Ik voel me rot, maar ik ga gewoon verder met mijn werk. (T., vrouw, deeltijd serveerster).

Het voelen van afschuw is een traumatische ervaring voor iemands eigenwaarde en zelfvertrouwen. Het creëert een sterk gevoel van schaamte en het gevoel niet volledig mens te zijn, zoals Franz Fanon al benadrukte in de jaren '50⁶³.

Verskillende verklaringen voor racisme

In de sociale wetenschappen bestaan er verschillende verklaringen voor racisme. We zullen er drie nader bekijken welke zich focussen op verschillende aspecten van racisme.

- De eerste verklaring concentreert zich op de historische conditie waarin racisme is ontwikkeld en benadrukt dat mechanismen collectief geconstrueerd worden om racistische ideologieën te ondersteunen. Racistische ideologieën zijn gebaseerd op etnische en raciale stereotypen.

⁶³ Fanon, F. (1996), *Pelle nera, maschere bianche. Il nero e l'altro*. Milano: Marco Tropea (or. ed. 1952).

Stereotypen zijn gestandaardiseerde en versimpelde opvattingen van groepen gebaseerd op eerdere aannames. De term stereotype (στερεότυπος) komt voort uit de Griekse woorden στερεός, (stereos), ‘stevig’, ‘vast’ en τύπος (typos), ‘indruk’, dus ‘stevige indruk’⁶⁴. Volgens de sociale psychologie hebben stereotypen verschillende functies. Ten eerste, een cognitieve functie die ons een complex fenomeen helpt begrijpen door het te versimpelen. Ten tweede, stereotypen hebben een normatieve functie. Ze beschermen de waarden en overtuigingen van een specifieke sociale groep, welke gezien worden als positief, terwijl ze de nadruk leggen op de negatieve eigenschappen van *de Andere sociale groep* (in ons geval TGM). Ten derde, stereotypen hebben als doel te rechtvaardigen en te differentiëren. Het gebruik van stereotypen helpt ons de collectieve acties van ‘onze’ sociale groep positief te evalueren ten opzichte van die van de ‘Anderen’. Het helpt ons het onderscheid te maken tussen ‘Wij’ en de ‘Anderen’⁶⁵.

- De tweede verklaring van racisme focust op de persoonlijkheid van de racistische persoon⁶⁶. Vanuit een psychoanalytisch perspectief, de theorie die uitlegt welke psychologische processen een racistisch persoon karakteriseren, komt de theorie van projectie. Projectie, wat voor het eerst geïntroduceerd werd door Sigmund Freud en vervolgens verder ontwikkeld werd door zijn dochter Anna Freud, is een verdedigingsmechanisme waarin kwaliteiten, gevoelens, wensen of zelfs objecten, welke het onderwerp weigert te erkennen of afstoot van zichzelf, verbannen worden uit de Zelf en geplaatst worden in een ‘ander persoon’ (de ‘Ander’) of ding. Zoals Renate Siebert bevestigt, het mechanisme van projectie levert het individu twee soorten voordelen op. Eén, het geeft het individu de mogelijkheid alleen in positieve termen over zichzelf na te denken. Twee, de negatieve elementen, welke geprojecteerd worden op de Ander en niet getolereerd worden, kunnen geëlimineerd worden door vervolging van de Ander⁶⁷.
- De derde verklaring voor racisme focust op het slachtoffer van racisme en op de fysieke, psychologische en sociale gevolgen van racisme, welke we nu zullen analyseren.
 1. Volgens recente literatuur, zijn er op zijn minst vier gevolgen voor het slachtoffer van racisme.
 - Ten eerste, het slachtoffer van racisme heeft fysieke gevolgen voor het lichaam van de

⁶⁴ Het is bedacht door Firmin Didot in de wereld van printen; het was oorspronkelijk een duplicaat impressie van een origineel typografisch element, gebruikt voor printen in plaats van het origineel. De Amerikaanse journalist Walter Lippman kwam met de metafoor, hij noemde een stereotype een ‘beeld in ons hoofd’ en zei ‘Of het nu klopt of niet [...] de fantasie wordt gevormd door de beelden die we zien [...] de originele woorden van printers, waren gelijk aan hun betekenis in literaire printers.

⁶⁵ Villano, P. (2003), *Pregiudizi e stereotipi*. Roma: Carocci. See also: Allport, G.W. (1958), *The Nature of Prejudice*. New York: Doubleday Anchor Books and Memmi, A. (1989), *Il razzismo. Paura dell'altro e diritto alla differenza*. Genova: Costa e Nolan.

⁶⁶ Adorno, T.W. (1950), *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row.

⁶⁷ Siebert, R. (2003), *Il razzismo*. Roma: Carocci.

- persoon⁶⁸. Niet erkend worden en constant de minachting en haat van anderen voelen, alsmede de fysieke afwijzing – bijvoorbeeld, wanneer iemand in het openbaar vervoer weigert naast de ‘gekleurde’ persoon te gaan zitten – leidt tot een hoog *gevoel van eenzaamheid* volgens Franz Fanon.
2. Naast de fysieke gevolgen van deze afwijzing, heeft racisme sterke psychologische gevolgen voor de slachtoffers van racisme: het verlaagt het gevoel van eigenwaarde en het zelfvertrouwen als een gevolg van verschillende vormen van ‘miscognitie’. De Duitse socioloog Axel Honneth heeft een theorie van erkenning ontwikkeld gebaseerd op Hegel’s theorie van de ‘strijd om erkenning’ en Mead’s sociale theorie van de ‘belangrijke Ander’, welke erg belangrijk is voor het begrijpen van racistische gedragingen en ideologieën⁶⁹. Voor Axel Honneth, schept erkenning door de ander zelfrespect waar miscognitie – het niet erkend worden door de ander – disrespect en vernedering creëert, en het zelfrespect en –vertrouwen negatief beïnvloedt. Vormen van disrespect die Axel Honneth identificeert zijn: i) fysiek geweld zoals misbruik, verkrachting en mishandeling, wat een effect heeft op de fysieke controle over het lichaam van een persoon; ii) het ontkennen en buitensluiten van bepaalde rechten (economisch, sociaal en politiek) wat leidt tot een afbreuk van zelfrespect en zelfwaarde; iii) belasteren en beledigen wat de waarde ontkent van een specifieke groep mensen, wat hun eer en waardigheid bedreigt.
 3. Daar komt bij dat recente studies hebben aangetoond dat racisme een sterk effect heeft op de *gezondheid* van een persoon. Een lijst van gezondheidsproblemen zoals hoge bloeddruk en hartkwalen, depressie, angst, laag geboortecijfer en vroege geboorten kunnen allemaal direct veroorzaakt worden door persoonlijke ervaringen van mensen met racisme.
 4. Tot slot, de verschillende vormen van racisme tasten niet alleen individuen aan maar hebben ook een grotere impact op de *hele maatschappij*. Het vernietigt de cohesie van de samenleving en creëert scheidingen in de maatschappij. Dit in tegenstelling tot het democratische principe van gelijkheid en het recht van alle mensen om eerlijk behandeld te worden.

⁶⁸ Fanon, F. (1996), *Pelle nera, maschere bianche. Il nero e l'altro*. Milano: Marco Tropea (or. ed. 1952).

⁶⁹ Honneth, A. (1996), *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.

Praktische Opdrachten voor onderwijzers en trainers

Wat weet ik van racisme? Omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers

Ten eerste, de leraar nodigt alle deelnemers uit groepen van 3 te vormen en geeft elke groep het werkblad voor deze oefening (zie werkblad 1).

Ten tweede, de trainer legt uit dat het doel van de oefening is dat iedere groep probeert te bedenken welke verschillende vormen van racisme er bestaan. Elke groep heeft 30 minuten voor discussie. Om de discussie op gang te brengen zijn de vier hoofdcategorieën van racisme al gegeven. Door middel van de groepsdiscussie moet elke groep verschillende voorbeelden voor deze hoofdcategorieën proberen te vinden en ze noteren op het werkblad. De categorieën zijn gerelateerd aan: i) cognitief racisme; ii) racistische praktijken in het dagelijks leven; iii) racisme als een ideologie; iv) geïnstitutionaliseerd racisme.

Ten derde, wanneer de discussie voorbij is nodigt de trainer elke groep uit om hun bevindingen met de overige groepen te bespreken. De trainer kan dieper ingaan op andere vormen van racisme die niet genoemd werden door de deelnemers.

Tijdsduur: ongeveer 1 uur.

Wat weet ik van Racisme? Werkblad 1

Foto: Aanette Ramstrand, Zweden

Schrijf concrete voorbeelden op van verschillende vormen van racisme. Racisme gerelateerd aan ideeën, meningen en manieren van denken over de wereld.

Racisme gerelateerd aan specifieke acties in het dagelijks leven. Denk aan je werkplek en andere locaties uit het dagelijks leven zoals bussen, supermarkten of sportevenementen.

Racisme gerelateerd aan ideologie, zowel in je eigen als in andere landen en momenten in tijd.

Racisme gerelateerd aan verschillende instituten zoals bijvoorbeeld regeringen, rechtspraak, medische en onderwijssystemen en bedrijven, welke discrimineren tegen bepaalde groepen mensen gebaseerd op ras, kleur, etniciteit en nationale afkomst.

Emoties in het dagelijks leven van Tweede Generatie Migranten

(door Silvana Greco)

Introductie

In dit deel van de trainingsgids zullen we kijken naar emoties en hoe belangrijk ze zijn in het dagelijks leven van tweede generatie migranten en hoe een autobiografisch pedagogische aanpak emotionele steun kan geven. In de eerste paragraaf zullen we emoties definiëren en in de tweede paragraaf bespreken we waarom ze zo belangrijk zijn voor individuen en de maatschappij. In de derde paragraaf zullen we emoties – zowel positieve als negatieve – dieper analyseren die van invloed zijn op het dagelijks leven van tweede generatie migranten of ze nu onder familie, op school of op het werk zijn. In de vierde paragraaf onderstrepen we de rol van emoties in interculturele pedagogiek in het steunen van de eigenwaarde van tweede generatie migranten en omschrijven we twee opdrachten voor trainers en docenten, die werken met tweede generatie migranten.

Wat zijn emoties?

Er bestaan vele verschillende definities voor emoties in de sociale literatuur⁷⁰ en zij variëren naar gelang de auteurs en hun verschillende theoretische benaderingen. Een algemene overeenkomst tussen alle auteurs is dat ze verschillende hoofdcomponenten van emoties benadrukken, welke sterk met elkaar verbonden zijn. Deze hoofdcomponenten, welke de emotionele ervaring bepalen, zijn, volgens Bernardo Cattarinussi⁷¹:

een cognitieve component welke refereert aan de stimulus die een emotie produceert,

een fysieke component welke veranderingen produceert in het lichaam en de psychologische staat van een persoon,

een expressieve en communicatieve component welke refereert aan verschillende uitdrukkingen en manieren van het communiceren van emoties. De drie hoofdroutes om emoties te communiceren zijn door middel van het gezicht, stem en lichaam,

⁷⁰ De sociologie van emoties vindt zijn oorsprong binnen mainstream sociologie tijdens de mid jaren '70 van de vorige eeuw, eerst in de Verenigde Staten hoewel er al sommige artikelen geschreven waren in de jaren '50 en vervolgens ontwikkelde het zich ook in Europa.

⁷¹ Cattarinussi, B. (2000), *Emozioni e sentimenti nella vita sociale*. Milano: Franco Angeli, p. 19.

een intentionele component die refereert aan de intenties en de manieren waarop een persoon handelt of reageert op een emotie. Met handelen bedoelen we niet alleen een positieve actie (bijvoorbeeld, ontsnappen uit een moeilijke situatie waarin de persoon angst voelt) maar ook negatieve handelingen (weigeren te handelen; alleen maar denken).

Kortom, emoties zijn een gearticuleerd, dynamisch en multi-dimensionaal proces waarin alle componenten van het proces één voor één betrokken worden. Zoals alle processen hebben ook emoties een start, looptijd en een eind⁷².

Van oudsher is er altijd al veel interesse geweest in het classificeren van emoties in verschillende categorieën. Uit de sociologische en psychologische literatuur kunnen we drie hoofdcategorieën onderscheiden. Een eerste groep van sociologen en psychologen onderscheiden twee groepen emoties: fundamentele (of primaire) en secundaire emoties, welke voortkomen uit de eerste⁷³. Er zijn op zijn minst zes fundamentele emoties: *angst*, welke naar boven komt in het aanzicht van gevaar; *boosheid* ontstaat als reactie op onrecht; *droefenis* komt naar boven na een verlies of wanneer een individu stopt met vechten; *blijheid* is een staat van compleet welbehagen, welke individuen bij kan staan in sommige perioden van hun leven, een resultaat van het realiseren van vele verlangens en in staat zijn zichzelf te uiten, in staat zijn de eigen kennis te vergroten en de creativiteit te uiten; *interesse* genereert ‘een gevoel van het te willen ontdekken, betrokken te willen worden, of de ‘zelf’ uit te breiden of te verbreden door nieuwe informatie op te nemen of nieuwe ervaringen op te doen met de persoon of het object dat de interesse opgewekt heeft’⁷⁴; en, tot slot, *afkeer* is een emotie die verbonden is met het weigeren iets te eten of besmet te raken.

Box 1

Positieve emoties en gevoelens

Eudemomia: Vreugde, blijheid, humor en trots.

Bindingsemoties: solidariteit, tederheid, sympathie, mededogen, vriendschap, liefde, vertrouwen, loyaliteit.

Vitaliteit: kalmte, gemoedsrust, dankbaarheid, tevredenheid, interesse, nieuwsgierigheid, verwondering, opwinding, bevrediging, plezier hebben

Negatieve emoties en gevoelens

Malaise: onverschilligheid, melancholiek, droevigheid, rouw, frustratie, burn-out, eenzaamheid.

Gebrekkigheid: verlegenheid, schroom, pijn, schaamte, schuldgevoel, verdriet.

Rivaliteit: rancune, nijd, jaloezie.

Vijandigheid: afgunst, minachting, verontwaardiging, haat, ondeugendheid (gemeen doen), wreedheid, boosheid, woede.

⁷² Denzin, N. K. (1983), ‘A note on Emotionality, Self, and Interaction’, *American Journal of Sociology*, Vol. 89, No. 2, September, pp. 402-409.

⁷³ See Izard, C. (1977), *Human Emotions*. New York: Plenum; Ekman, P. And W.N. Friesen (1986), ‘A new pancultural facial expression of emotions’, *Motiv. & Emot*, No. 10, pp. 159-168; Plutchik, R. (1995), *Psicologia e biologia delle emozioni*. Torini: Bollati Boringhieri.

⁷⁴ Izard, C. (1977), *Human Emotions*. New York: Plenum, p. 216.

Een tweede groep in het categoriseren van emoties is de groep die het onderscheid maakt tussen *positieve* emoties als vreugde, liefde, affectie, dankbaarheid en *negatieve* emoties als haat, boosheid en verdriet.

Een derde categorisering clustert verschillende emoties samen in verschillende ‘gebieden’ waarbij op elkaar lijkende emoties en hun functies samen gaan. Met name Bernardo Cattarinussi identificeert verschillende gebieden: de Zelf, welzijn, gelukzaligheid, gebrekkigheid, angst, bindingsemoties, rivaliteit, maatschappij⁷⁵.

In box 1 stellen we een nieuwe categorisatie voor waarin we zowel positieve als negatieve emoties onderscheiden maar ook de verschillende functies van emoties.

Het onderscheid tussen positieve en negatieve elementen van emoties voor de persoon is gerelateerd aan het algemeen innerlijke moment dat de persoon beïnvloedt, niet de consequenties van zijn of haar acties. Bijvoorbeeld, angst is een negatieve emotie die een persoon helpt weg te rennen van een gewelddadig persoon. Aan de andere kant kan angst een negatieve impact hebben op de persoon als hij of zij compleet overweldigd wordt door die emotie en er dus door gehinderd wordt om te reageren.

Waarom zijn emoties belangrijk voor individuen en voor de maatschappij?

Hoewel de interesse voor emoties al terug gaat naar de klassieke oudheid met filosofen als Plato en Aristoteles, is er onder sociale wetenschappers, waaronder psychologen en sociologen, pas een opkomende interesse in emoties sinds de jaren '60⁷⁶.

De reden voor deze opkomende interesse binnen de wetenschappelijke commune begon met de bewustwording van het feit dat ‘menselijke wezens niet alleen gemotiveerd worden door rationele en economische principes, maar ook door andere principes gerelateerd aan emotionele afhankelijkheid en betrokkenheid met andere mensen zoals verlangen, waarden, moraal, overtuigingen en houdingen⁷⁷. Deze nieuwe bewustwording bekritiseerde de ‘logos’ als het hoogste ideaal van moderniteit dat begon met Descartes en het idee een maatschappij te bouwen die geregeld werd door het Intellect en de

⁷⁵ Cattarinussi, B. (2000), *Emozioni e sentimenti nella vita sociale*. Milano: Franco Angeli.

⁷⁶ Cattarinussi, B. (2000), *Emozioni e sentimenti nella vita sociale*. Milano: Franco Angeli, p. 22.

⁷⁷ Voor verdere informatie zie: Thoits P. A. (1989), ‘The Sociology of Emotions’, *Annual Review of Sociology*, Vol. 15, pp. 317-342; Etzioni A. (1988), ‘Normative-affective factors: Towards a new decision-making model’, *Journal Econ. Psych.*, No. 9, pp. 125-150; Hochschild. A.R. (1975), ‘The Sociology of feeling and emotion: selected possibilities’, in M. Millman M. And R. Kanter (eds), *Another Voice: Feminist Perspectives on Social Life and Social Science*, New York: Anchor, pp. 280-307.

Kennis⁷⁸ terwijl emoties en gevoelens met argwaan werden bekeken. Daarbij werd passie gezien als een overtreding van rationele en gebalanceerde gedragingen en houdingen.

Ten eerste, niet alleen bewegen emoties individuen in hun dagelijkse sociale interacties maar zoals recente wetenschappelijke bevindingen onderstrepen, hebben emoties ook een sterk effect op de gezondheid van een individu, waar we hier 'de staat van complete fysieke, mentale en sociale welzijn' verstaan en niet simpelweg 'de afwezigheid van ziekten of kwalen'⁷⁹. Volgens psycholoog Barbara Fredrickson's theorie verbreed-en-bouw model van positieve emoties, helpen 'positieve emoties als vreugde, interesse en tevredenheid niet alleen het gedachten-actie repertoire van een individu tijdelijk te verbreden, maar helpen ze ook de eigenschap een individu's persoonlijke hulpmiddelen op te bouwen, variërend van fysieke en intellectuele middelen tot sociale hulpmiddelen. Belangrijk hierbij is dat deze hulpmiddelen duurzamer zijn dan de vergankelijke emotionele staat die leidde tot de acquisitie van die middelen. Als gevolg daarvan is dan het incidentele effect van het ervaren van positieve emoties een waardevermeerdering in aanhoudende persoonlijke hulpmiddelen waaruit later geput kan worden, in andere contexten en in andere emotionele staten'⁸⁰. Daarentegen, negatieve emoties zoals angst, boosheid, woede etc. vernauwen het 'gedachten-actie repertoire' en verminderen de persoonlijke hulpmiddelen waar een individu op kan bouwen.

Ten tweede, emoties zoals loyaliteit en dankbaarheid kunnen aan de ene kant de sociale samenhang van een maatschappij voeden zoals al beargumenteerd door één van de oprichters van sociologie, Georg Simmel⁸¹.

Nauwkeuriger, zoals Helena Flam meldt in haar recente boek met Debra King genaamd *Emotions and social movements*, zijn deze twee emoties het cement van sociale relaties dat ze omzet in permanente instituten⁸². En inderdaad, emoties zijn belangrijk voor de formatie van verschillende instituten zoals die geassocieerd worden met religie, sport en politiek.

Religieuze overtuigingen en praktijken worden gekenmerkt door sterke emoties en gevoelens. Als we denken aan de Christelijke bijbel en zijn Geboden zit er een constante herinnering in aan het ontwikkelen van positieve emoties zoals liefde, vriendschap en mededogen en een negatief oordeel

⁷⁸ Moravia, 1995: 19 in Cattarinussi, B. (2000), *Emozioni e sentimenti nella vita sociale*. Milano: Franco Angeli, p. 23.

⁷⁹ Wereld Gezondheid Organisatie (1946), 'Voorwoord voor de Grondwet van de Wereld Gezondheid Organisatie zoals overgenomen door de Internationale Gezondheid Conferentie, New York, 19-22 juni, 1946; getekend op 22 juli 1946 door de vertegenwoordigers van 61 Staten (Officiële verslagen van de Wereld Gezondheid Organisatie, no. 2, p. 100) en in werking getreden op 7 April 1948.

⁸⁰ Fredrickson, B. (2000), 'Cultivating Positive Emotions to Optimize Health and Well-Being,' *Prevention & Treatment*, Vol. 3, pp. 1-25.

⁸¹ Flam, H. (2002), *Soziologie der Emotionen*. Konstanz: UTB, p. 12.

⁸² Flam, H. and D. King (eds) (2005), *Emotions and Social Movements*, London and New York: Routledge, p. 21.

jegens andere emoties als haat en nijd (bijvoorbeeld, het bekende gebod ‘Gij zult de vrouw van uw buurman niet begeren’). Daar komt bij, zoals geformuleerd door Emile Durkheim, dat emoties een belangrijk deel van collectieve ceremonies inclusief religieuze plechtigheden zijn, wat zorgt voor de uiting en herbevestiging van gedeelde overtuigingen, normen en waarden en dus essentieel zijn voor het behouden van gemeenschappelijke stabiliteit en groepsharmonie. Gevoelens van eerbiediging en verbintenis creëren een sociale band welke het individu bij de maatschappij houdt, waarmee de neiging zich er vandaan te bewegen overkomen wordt.

Recente sociologische literatuur heeft onderstreept dat de meeste collectieve sporten, zoals voetbal, gezien kunnen worden als een collectieve ceremonie die de sociale identiteit en overtuigingen van een bepaald team en sociale groep voedt. De vormen van deze rituelen gaan van handdrukken, openings- en afsluitingsceremonies⁸³ of het dragen van uniformen tot het scanderen tijdens de wedstrijd. Zoals Bernstein, Elvin en Peters aangeven ‘is de symbolische functie van rituelen het verbinden van individuen door ritualistische handelingen van een sociale orde, om het respect voor die orde te vergroten, om die orde in het individu opnieuw op te wekken en, met name, om de acceptatie te verdiepen van de procedures die gebruikt worden om de continuïteit, orde en grenzen te behouden en de tweeslachtigheid ten aanzien van de sociale orde te controleren’⁸⁴.

Ook in de politiek spelen emoties een belangrijke rol. Als we kijken naar de manier waarop politici communiceren, ze gebruiken zinnen die diepe emoties oproepen bij hun publiek met als doel de effectiviteit van hun communicatie te verhogen.

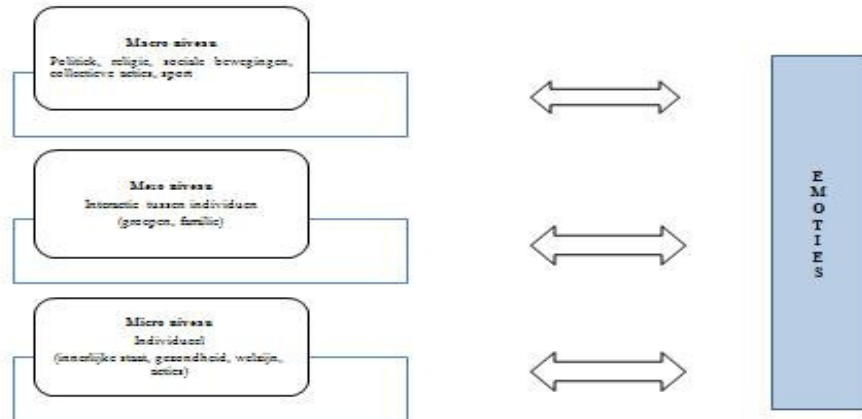
Aan de andere kant kunnen emoties ook de motiverende kracht representeren voor de opkomst van sociale bewegingen welke als doel hebben te protesteren tegen de sociale orde van een maatschappij en deze willen renoveren door nieuwe normen en waarden te introduceren. Een voorbeeld zou de ‘rouwend moeders’ bewegingen kunnen zijn die in veel landen ter wereld zijn ontstaan. Ze ontstonden spontaan uit het verdriet en de rouw van het verliezen van één of meerdere familieleden (een zoon, een dochter of een man), die net als de beweging van de ‘Moeders van het Plein van Mayo’ protesteren tegen het militaire regime in Argentinië⁸⁵.

⁸³ Goodger, J. (1986), ‘Ritual Solidarity and Sport’, *Acta Sociologica*, Vol. 29, No. 3, pp. 219-224.

⁸⁴ Bernstein, B., Elvin, H. L. and Peters, R. S. (1966). ‘Ritual in education’, *Philosophical Transactions*, Vol. 2, No. 51, pp. 429.

⁸⁵ Flam, H. and D. King (eds) (2005), *Emotions and Social Movements*, London and New York: Routledge.

Figuur 1 – Verbanden van emoties op verschillende niveaus

Bron: ontwikkeld door de auteur

Positieve en negatieve emoties in het leven van Tweede Generatie Migranten

In deze paragraaf kijken we kort naar positieve en negatieve emoties die voorkomen in de biografieën van tweede generatie migranten die door ons geïnterviewd zijn op verschillende momenten in hun levens: de aankomst in het doelland van hun ouders (voor degene die geboren zijn in het land van de ouders), in de familie, op school en op het werk.

In de familie

De positieve emoties die kinderen van ‘immigranten’ zich kunnen herinneren van wanneer ze aankwamen in het doelland van hun ouders zijn *blijheid* als gevolg van de ontdekking van een nieuw land met een hogere kwaliteit van leven en betere socio-economische omstandigheden. Deze ontdekking zorgt voor *verwondering* en *opwinding*:

Mijn gevoelens toen ik hier kwam... Ik zag het als een schitterend dorp met bergen. Het was heerlijk en ik vond het meteen erg leuk. Ik was echt onder de indruk. Alles was hier zo modern, zo nieuw en zo mooi [...] (D., 25 jaar oud, werkeloos, getrouwd en 3 kinderen).

Andere positieve emoties zijn opluchting en verdriet dat het doelland veilig bereikt is.

Aan de andere kant, herinneren tweede generatie kinderen de aankomst in het nieuwe land als een erg moeilijk moment vol van negatieve emoties om verschillende redenen: i) een moeilijke reis; ii) gescheiden worden van hun grootouders (in de meerderheid van de gevallen), vrienden en klasgenoten terwijl hun ouders emigreerden; iii) aanpassing aan een nieuw land met een andere cultuur (overtuigingen, normen en waarden); iv) ingevoegd worden in een familie met hun ouders die ze amper kennen.

Ten eerste, de reis naar het doelland is vaak erg lastig, en wordt gemaakt onder barre omstandigheden, lange dagen zonder eten en zorgen over veilig aankomen. Sommige arriveren in het doelland door aan een oorlog te ontsnappen en zijn daarom sterk getraumatiseerd door deze gebeurtenis en vol van angst. Ten tweede, de huisvesting van veel tweede generatie migranten is erg armzalig in de eerste periode. Vaak leven ze eerst in een hotel en vervolgens in overbevolkte appartementen met andere immigranten om de levenskosten te drukken. Dit zorgt voor veel *frustratie* en *tweestrijd* want over het algemeen leefden de tweede generatie in hun thuisland in grote huizen met tuinen. Deze neergaande huisvestings mobiliteit wordt ervaren met grote *angst* en *frustratie* bij zowel de ouders als de kinderen.

Ten derde, aan het begin van hun leven in het nieuwe land moeten de ouders een baan vinden en opnieuw de arbeidsmarkt op. Heel vaak wordt de eerste generatie gedwongen opnieuw de arbeidsmarkt te betreden in de laagste posities van de beroepsschaal, de meest gevaarlijke, lastigste, zwaarste en laagst betaalde baantjes⁸⁶, hoewel ze in veel gevallen wel een relatief hoog niveau van onderwijs hebben gehad. De gevolgen van deze moeizame toetreding tot de arbeidsmarkt voor deze eerste generatie migranten geeft een hoop spanning en frustratie binnen de familie. Bovendien hebben ouders weinig tijd voor hun kinderen om hen te steunen in hun moeilijke aanpassing aan het nieuwe land. Dus, kinderen voelen zich vaak in de steek gelaten en vinden geen echte steun voor hun grote lijden en depressies als gevolg van de scheiding van hun welgeliefde grootouders en vrienden in het land van herkomst en het gebrek aan steun van hun nabije familie omdat die de hele dag werken.

Ten vierde, het proces van familie hereniging is vaak erg complex omdat de kinderen van 'immigranten' opnieuw een rol binnen de familie moeten vinden. Dit proces is vaak extra moeilijk wanneer één van de ouders – de moeder of vader – gescheiden is en opnieuw getrouwd is met wie hij of zij andere kinderen heeft. Vele tweede generatie kinderen lijden onder jaloezie ten aanzien van hun stiefbroer/zus. De literatuur laat zien dat er nog een moment van conflict ontstaat wanneer de migrant-kinderen opgroeien met zowel het culturele erfgoed van hun ouders als met die van de sociale context

⁸⁶ Ambrosini, M. (2005), *Sociologia delle migrazioni*. Bologna: il Mulino.

waarin ze nu leven en waarin ze nu zijn gesocialiseerd⁸⁷. De normen en waarden kunnen erg verschillen van de ene culturele achtergrond tot de ander en dat maakt het identiteitsproces van tweede generatie migranten ingewikkelder dan voor autochtone adolescenten. Welke normen en waarden van hun ouders zouden ze moeten aannemen en/of zich ontdoen, zonder dat de ouders ze afwijzen? Is het mogelijk beide culturele achtergronden te integreren? Dit moeilijke proces van identiteitformatie dat tweede generatie migranten moeten doormaken kan verschillende soorten emoties losmaken: van frustratie tot verdriet, sinds de adaptatie van de normen en waarden van de 'gast' maatschappij de ouder boos kan maken met name als ze 'te veel' verschillen, tot een gevoel van gebrekkigheid. Dat gezegd hebbende, veel tweede generatie migranten zijn ook trots op het feit dat ze deel uit maken van een andere culturele achtergrond en nationaliteit welke verschilt van het land waarin ze leven.

Op school

Op school komen veel tweede generatie migranten 'autochtone' bevolking tegen, ze bouwen aan nieuwe relaties en maken nieuwe vrienden. Zoals Paola Di Nicola aangeeft, is vriendschap 'een relatie van *affectie* en *vertrouwen* tussen twee of meer individuen welke verbonden zijn door een relatie waarin ze bewust verschillende dingen uitwisselen waaronder cadeaus'⁸⁸.

Vriendschap tussen tweede generatie migranten en autochtonen kan om meerdere redenen ontstaan zoals sympathie en empathie maar ook door een positieve herkenning van diversiteit. D. zegt:

De meeste kinderen waren nieuwsgierig en wilden met me spelen, ik denk dat dat kwam omdat ik anders was dan zij en misschien hadden ze nog nooit eerder een Afrikaanse vriendin gehad. Ik denk dat ze allemaal de ervaring wilden een andere vriendin te hebben dus wilden ze graag dat ik hun vriendin werd. (D., 20 jaar oud, part-time serveerster)

Dat gezegd hebbende, veel TGM herinneren zich het eerste jaar op school als moeilijk omdat ze de taal van het land waarin ze wonen en leven niet kennen en dat maakte het leerproces erg lastig. Zodoende herinneren velen zich een sterk gevoel van *gebrekkigheid* in vergelijking met hun klasgenoten maar ook negatieve emoties als haat ten opzichte van het leerproces zelf. Daar komt bij dat naast de moeilijkheden van het leren van de taal, tweede generatie migranten ook bekend moeten raken met het schoolstelsel wat wellicht heel anders is dan het systeem in het land van herkomst van hun ouders. In sommige landen als Oostenrijk en Duitsland zijn de schoolsystemen erg veeleisend en uitdagend. Daarbij hanteren leraren strikte discipline in vergelijking met andere landen als Italië.

⁸⁷ Leonini, L., and Rebughini, P. (2010) *Legami di nuova generazione. Relazioni familiari e pratiche di consumo tra i giovani discendenti di migranti*. Bologna: il Mulino.

⁸⁸ Di Nicola, P. (2003) *Amici miei. Fenomenologia delle reti amicali nella società del benessere*. Milano: FrancoAngeli, p. 9.

Bijna alle tweede generatie migranten die we interviewden ervoeren sterke negatieve emoties en gevoelens zoals irritatie, schaamte en verdriet op school omdat ze het slachtoffer waren van etnische discriminaties en verschillende vormen van racisme door hun klasgenoten, door de kleur van hun huid of hun religieuze en culturele achtergrond. Zoals A. zich herinnert:

Het begon op school. Ze pestten mij vanwege mijn afkomst, omdat ik Moslim was, omdat ik niet goed kon praten, omdat ik er anders uit zag. Twee jongens vielen me ook fysiek aan. Ik was erg boos en daarom ook erg verdrietig en geïrriteerd. Ik heb dit mijn ouders nooit verteld want zij zouden er ook onder lijden en daar kwam bij dat ze zelf genoeg problemen hadden (het vinden van werk). (A., 21 jaar oud, IT assistent)

Op het werk

In de meeste gevallen wordt toetreding tot de arbeidsmarkt niet alleen via uitzendbureau's en/of vrienden van andere tweede generatie migranten, maar ook door sterke *solidariteit* onder de etnische groep waar men bij hoort.

De solidariteit onder de etnische groep wordt gegarandeerd door de herkenning van een gevoel van algemeen thuishoren en vertrouwen onder de leden, met een verantwoordelijkheidsgevoel voor elk lid van de gemeenschap⁸⁹. Dit is cruciaal voor ze als het gaat om kans op werk en morele en financiële steun in moeilijke perioden.

Andere positieve emoties die TGM ervaren in hun leven zijn gerelateerd aan het werk dat ze doen of dat ze willen doen. En inderdaad, *plezier* en *opwinding* zijn ook emoties die een belangrijke rol kunnen spelen in het motiveren van mensen op het werk of om een ander beroep te kiezen.

Zoals vele sociologen hebben laten zien representeert werk niet alleen een fundamenteel instrument voor het vergaren van geld, maar is het ook de expressie van iemands identiteit. Wanneer een persoon het werk doet dat het beste bij hem/haar past, voelt hij/zij een gevoel van tevredenheid en voldaanheid. Tijdens het rekruteringsproces en het solliciteren naar werk, hebben veel tweede generatie migranten etnische discriminatie meegemaakt door de kleur van hun huid of hun religieuze overtuigingen. Op dat moment buitengesloten worden van het gewenste beroep, vanwege etnische discriminatie, zet aan tot woede en verdriet. Dit soort discriminatie is schadelijk omdat de kinderen van 'immigranten' niet alleen het onrecht voelen maar ook omdat ze ook 'afgunst' voelen van de persoon die racistisch is. Het voelen van afgunst is een sterke emotie welke verwoestend is voor het zelfbeeld van het slachtoffer.

⁸⁹ De Sandre, I. (1994), 'Solidarietà', *Rassegna Italiana di Sociologia*, XXXV, No. 2, pp. 247-263.

Emoties in interculturele pedagogiek en praktische opdrachten

Het gebruik van autobiografische methoden zoals het schrijven van een dagboek of een brief in interculturele pedagogiek kan tweede generatie migranten helpen meer in contact te staan met hun emoties, zowel de positieve als de negatieve. Bovendien zijn autobiografische benaderingen erg goed in het verhogen van het bewustzijn van en het onthullen van emoties, dankzij bepaalde competenties en vaardigheden verkregen door de trainer/leraar, zoals het begeleiden van een autobiografisch verhaal, het actief luisteren, het steunen van interactie tussen de deelnemers etc.

Het onthullen van verborgen emoties en het bewust worden ervan is belangrijk voor een persoon om twee redenen.

Ten eerste, zoals uit pedagogische literatuur blijkt, gaan er achter emoties vaak diepgaande behoeften schuil (zie figuur 2 – De relatie tussen behoeften, emoties en acties en de rol van autobiografische pedagogiek). De lijst van behoeften in de figuur is een gereviseerde versie van de welbekende hiërarchische behoefte uitgezet door Maslow in 1962. Volgens Maslow hebben individuen niet alleen verschillende behoeften maar wanneer één niveau van behoeften bevredigd is, wordt het ook moeilijker om het volgende niveau van behoefte te bevredigen. De behoefte die is toegevoegd is die van vrijheid van expressie en erkenning van diversiteit wat een belangrijke behoefte is voor de tweede generatie. De Italiaanse pedagoog Duccio Demetrio laat zien dat kinderen van immigranten ‘het recht hebben op erkenning van hun buitenlandse kant’⁹⁰.

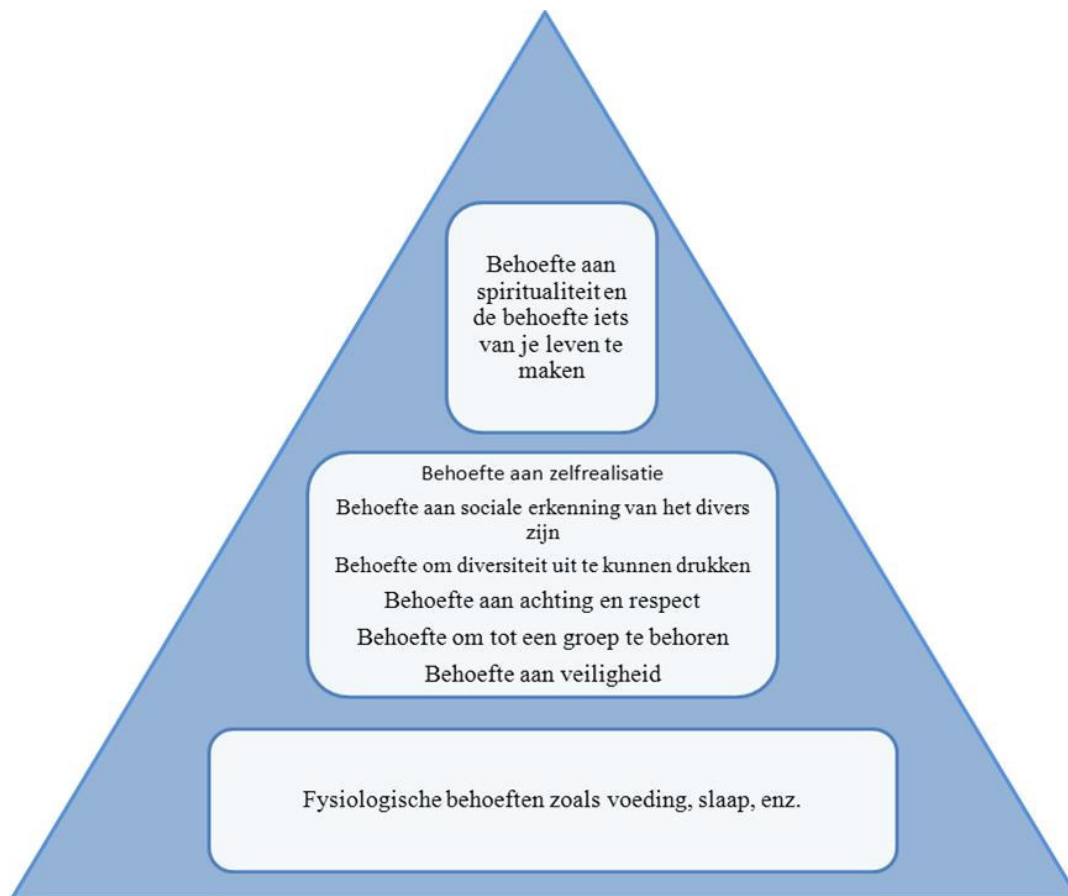
Ten tweede, zoals we in de vorige paragrafen hebben gezien, hebben emoties een impact op zowel het welzijn als de acties van individuen. Positieve emoties als vreugde en tevredenheid kunnen een positief effect hebben op de manier waarop mensen de realiteit zien. Zoals psycholoog Barbara Fredrickson zegt, openen positieve emoties de weg waarin mensen de werkelijkheid zien. Ze verbreden wat ze noemt het ‘gedachten-actie repertoire’. In contrast: negatieve emoties vernauwen de perceptie van de realiteit. Emoties hebben niet alleen effect op de manier waarop mensen de werkelijkheid zien maar ook op de acties van individuen (deze twee elementen zijn sterk verbonden). Positieve emoties als vreugde, interesse en kalmte steunen sociale interactie. Ze versterken de band en de relatie onder de individuen. Ze steunen ook het zelfbeeld⁹¹.

⁹⁰ Demetrio, D. (1997) *Agenda interculturale: quotidianità e immigrazione a scuola*. Roma: Meltemi.

⁹¹ Fredrickson, B. L. (2009). *Positivity: Groundbreaking research reveals how to embrace the hidden strength of positive emotions, overcome negativity, and thrive*. New York: Crown; Fredrickson, B. L. and R.W. Levenson (1998), ‘Positive Emotions Speed Recovery from the cardiovascular Sequelae of Negative Emotions’, *Cognition and Emotion*, Vol. 12, No. 2, pp. 191-220; Fredrickson, B.L. (2000), ‘Cultivating Positive Emotions to Optimize Health and Well-Being’ *Prevention & Treatment*, Vol. 3, pp. 1-25.

We zullen nu twee praktische opdrachten omschrijven voor zowel trainers/leraren om hun leren te ondersteunen maar ook voor tweede generatie migranten, die de uiteindelijke doelgroep zijn van de trainers en docenten: i) ‘Slangen en Ladders’, een spel over het ontdekken van emoties en ii) autobiografische verhalen over positieve en negatieve emoties tijdens je leven.

Figuur 2 – De relatie tussen behoeften, emoties en acties en de rol van autobiografische pedagogiek.

Bron: ontwikkeld door de auteur. De behoeften zijn een herziene versie van de hiërarchische behoefte getheoretiseerd door Maslow (1962)

‘Slangen en Ladders’: Een spel over het ontdekken van emoties: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers/docenten

Dit spel over emoties is gelijk aan het bekende spel slangen en ladders, of parachutes en ladders, wat een bordspel voor kinderen is. Het wordt gespeeld door 2 of meer spelers op een speelbord met genummerde vakken.

Dit spel over het ontdekken van emoties lijkt op het traditionele ‘Slangen en Ladders’ alleen het speelbord is anders. Elk vak op het bord is genummerd en heeft een bepaalde afbeelding die voor een bepaalde emotie staat zoals ‘vreugde’, ‘droevigheid’, ‘trots’ (zie de foto’s hieronder als voorbeeld).

Ten eerste vraagt de leraar elke deelnemer (speler) met de dobbelsteen te gooien en naar het corresponderende vakje te gaan. Als er 3 gegooid wordt moet de speler naar vakje nummer 3. Ten tweede, de deelnemer moet nu praten over een bepaalde gebeurtenis uit zijn/haar leven waarbij de emotie op het vakje een rol speelde (in ons voorbeeld over vreugde). Ten derde, een andere deelnemer moet nu met de dobbelsteen gooien en vertellen over een gebeurtenis uit zijn/haar leven waarin de emotie van het vakje centraal stond en zo verder. Het spel is afgelopen wanneer een speler het einde van het bord bereikt.

Het doel van het spel, dat vaak gebruikt wordt in het volwassenenonderwijs, is het ondersteunen van de socialisatie van de deelnemers van de cursus en een diepere kennis van de mededeelnemers te geven. Daar komt bij dat, volgens Anzaldi en Ghedini, ‘dit spel de mogelijkheid geeft verschillende verhalen en gebeurtenissen van de spelers te vertellen en te verzamelen wat bijdraagt aan een ‘groepsautobiografie’ waarbinnen de op zichzelf staande autobiografie van een speler onderscheiden kan worden’⁹².

Een soortgelijk spel kan gemaakt worden met een set kaarten. Elke speelkaart bevat een afbeelding en de naam van een emotie. De leraar geeft elke deelnemer een speelkaart en vervolgens praat iedere speler (de deelnemers) over de specifieke emotie die op de kaart staat die hij of zij gekregen heeft.

Tijdsduur: ongeveer 1 uur (afhankelijk van het aantal deelnemers).

⁹² Anzaldi, L. and A. Ghedini (1999), ‘I laboratori di formazione per educatori auto(biografici)’, in Demetrio, D. (ed.) *L’educatore auto(bio)grafo. Il metodo delle storie di vita nelle relazioni di aiuto*. Milano: Unicopli, pp. 103-156.

Autobiografische verhalen over positieve en negatieve emoties tijdens je leven: een omschrijving voor onderwijzers en trainers.

Eerst, vraagt de leraar of de deelnemers tweetallen willen vormen. Eén persoon is de verteller en de andere persoon luister naar het autobiografisch verhaal.

Twee, elke deelnemer moet tegenover de ander gaan zitten. Voor ze beginnen met het autobiografisch verhaal moeten ze 5 minuten lang, rustig in elkaars ogen kijken en bedenken wat ze kunnen leren van die persoon, zonder over hem/haar te oordelen.

Drie, als de tijd om is gaat de ene deelnemers luisteren naar het verhaal van de ander terwijl de ander praat over zijn/haar emoties. Om precies te zijn, de luisteraar stelt wat vragen over positieve en negatieve gebeurtenissen op verschillende momenten in het leven van de verteller en vraagt om samen zijn/haar emotionele leven te ontdekken, waarbij er aantekeningen gemaakt worden.

Tijdsduur: ongeveer 1 ½ uur (afhankelijk van het aantal deelnemers).

Vakken of kaarten met verschillende emoties erop: werkblad 1⁹³

Vreugde

Droevigheid

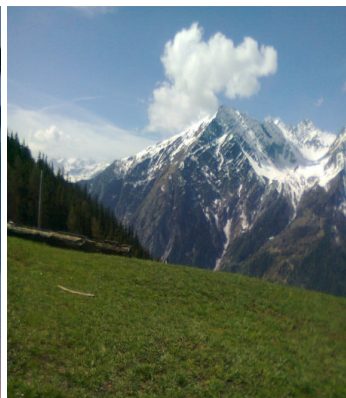
Trots

Blijheid

Eenzaamheid

Kalmte

Solidariteit

Plezier

Boosheid

⁹³ De foto's zijn van BEST, Oostenrijk; Karin Kronika, Oostenrijk en van Silvana Greco, Italië.

Vragenlijst bij de autobiografische verhalen over positieve en negatieve emoties: werkblad 2

Kun je mij vertellen over een positieve en een negatieve gebeurtenis die je hebt ervaren in je jeugd?
Wanneer gebeurde het? Wat kun je je herinneren? Wat voelde je en waarom was je blij? (Als de
persoon over blijheid vertelt).

Kun je mij vertellen over een positieve en een negatieve gebeurtenis die je hebt recent hebt ervaren in
je dagelijks leven? Wanneer gebeurde het? Wat kun je je herinneren? Wat voelde je en waarom was je
blij? (Als de persoon over blijheid vertelt).

Kun je mij vertellen over een positieve en een negatieve gebeurtenis die je hebt ervaren op je werk?
Wanneer gebeurde het? Wat kun je je herinneren? Wat voelde je? Waarom voelde je je zo goed?

Tweede Generatie Migranten en de toetreding tot de arbeidsmarkt: kansen en risico's

(door Silvana Greco)

Introductie

In dit deel van de trainingsgids zullen we kijken naar vier belangrijke theoretische benaderingen die de socio-economische integratie van tweede generatie migranten in de arbeidsmarkt uitleggen, uitgaande van de sociologische literatuur. In de eerste paragraaf analyseren we de menselijk kapitaal theorie bij het uitleggen van de toetreding tot de arbeidsmarkt. In de tweede paragraaf omschrijven we de 'gesegmenteerde aanpassingstheorie'. In de derde paragraaf bespreken we de discriminatie theorie gebaseerd op raciale discriminatie in de arbeidsmarkt uitgevoerd door werkgevers richting tweede generatie migranten. In de vierde paragraaf, omschrijven we de transnationalistische benadering van integratie in de arbeidsmarkt⁹⁴. In de vijfde paragraaf omschrijven we een opdracht genaamd 'creatieve zelfpresentatie' voor trainers en docenten, die werken met TGM, om het zelfbeeld en zelfvertrouwen van kinderen van 'immigranten' te verhogen om zo hun kansen op de arbeidsmarkt te verbeteren.

Menselijk kapitaal theorie

Dit theoretisch perspectief, gebaseerd op de economische literatuur, spreekt voor het belang van het vergaren van menselijk kapitaal om tot de arbeidsmarkt te kunnen toetreden. Vanuit dit theoretisch perspectief zit de verklaring tot het waarom tweede generatie migranten er in slagen hoge functies te bekleden of vast blijven zitten in lage banen ondanks hun menselijk kapitaal. Hoe hoger het menselijk kapitaal in de vorm van onderwijskwalificaties en onderwijskundige prestaties, des te hoger de kans is dat hoge posities in de beroepshiërarchie bereikt worden. Hoe lager het menselijk kapitaal in de vorm van onderwijskwalificaties en onderwijskundige prestaties, des te hoger wordt het risico vast te blijven zitten in lagere en slechter betaalde banen.

⁹⁴ Greco, S. (2011), 'Seconde generazioni: il passaggio dalla scuola al mercato del lavoro tra opportunità e rischi', *Working paper*, Università degli Studi di Milano, Milano, pp. 1-21.

Volgens recente literatuur is het in veel Europese landen waarschijnlijker dat TGM, meer dan hun autochtone tegenhangers, voor het middelbaar beroepsonderwijs kiezen boven een hogere middelbare school opleiding (lyceum). De consequentie daarvan is dat een lager percentage tweede generatie migranten hun studie voortzet op de universiteit.

Deze theoretische benadering wordt sterk bekritiseerd. Eén punt van kritiek zegt dat het behalen van onderwijs niet simpelweg een kwestie van individuele capaciteit alleen is. Het wordt ook sterk beïnvloed door het schoolsysteem en door de onderwijskundige beleidsvoering in een bepaalde socio-economische context. Een tweede punt van kritiek geeft aan dat de onderwijskundige kwalificaties sterk samenhangen met het sociale en economische kapitaal van de familie⁹⁵.

Gesegmenteerde aanpassingstheorie

In de jaren '90 werd er een nieuw sociologisch raamwerk ontwikkeld door wetenschappers als Alejandro Portes, William Haller en Patricia Fernandez-Kelly en Zhou om de socio-economische incorporatie van tweede en derde generatie migranten in de Verenigde Staten te verklaren. Het is de welbekende 'gesegmenteerde aanpassingstheorie' die het dominante aanpassingsperspectief wilde bekritisieren. Volgens dit laatste perspectief kunnen TGM makkelijker integreren in de arbeidsmarkt in het land waarin ze geboren zijn of gekomen zijn toen ze jong waren omdat ze gelijk zijn aan de 'autochtone' bevolking sinds ze door primaire en secundaire socialisatie de normen, waarden en gedragingen van het land waarin ze nu leven aangenomen hebben. Daar komt bij dat, omdat ze in het doelland opgegroeid zijn, ze de taal nu perfect spreken in vergelijking met migranten van de eerste generatie. De eerste wetenschapper die de optimistische dominante aanpassingstheorie bekritiseerde was Herbert Gans in de vroege jaren '90. Hij redeneerde dat in een steeds meer op kennis gebaseerde economie, kinderen van 'immigranten' zonder een hogere opleiding en komende uit een familie met een laag niveau van sociaal en economisch kapitaal niet in staat konden zijn banen te krijgen die hen de mogelijkheid zouden geven de middenstand te bereiken. Ze stagneren in handmatige, laagbetaalde banen soortgelijk aan die van hun ouders⁹⁶.

Uit deze eerste kritiek analyseerde de maker van de gesegmenteerde assimilatie theorie een 'model' dat de verschillende niveaus van incorporatie van tweede generatie migranten, en mogelijke resultaten

⁹⁵ Coleman, J. S. (1988), 'Social Capital in the Creation of Human Capital', *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, pp. S95-S120.

⁹⁶ Gans, H. (1992), 'Second-Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants', *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 15, pp. 173-192.

daarvan, verklaart. Volgens dit model, gebaseerd op de longitudinale data uit de Kinderen van Immigranten Longitudinale Studie van de jaren '90 tot 2006, hebben ze drie hoofdpaden en uitkomsten voor tweede generatie migranten vergeleken met de eerste generatie. Deze hangen af van drie verschillende hoofdfactoren:

1. Achtergrond factoren voor de eerste generatie migranten (de ouders). Het model van de gesegmenteerde theorie identificeert drie hoofd achtergrond factoren. Ten eerste, het *menselijk kapitaal* in het bezit van de ouders. Hoe hoger het niveau van menselijk kapitaal, des te hoger de kans is voor de tweede generatie om hun positie op de arbeidsmarkt te verbeteren. Ten tweede, de *sociale context* van het doelland en de *ontvangst* van de regeringsautoriteiten (wetgeving, beleid) (vijandige ontvangst vs. sympathieke ontvangst). Hoe minder beperkend de sociale context is, des te makkelijker is de integratie in het doelland voor de eerste generatie migranten. Ten derde, de *familiestructuur en opmaak*. Hoe sterker de band met de familie van de tweede generatie, des te meer aandacht wordt er besteed aan de kinderen en dit leidt tot een gereduceerde waarschijnlijkheid dat ze betrokken raken bij jeugddelicten.
2. Intergenerationeel patroon van het aannemen van de cultuur. Het model van de gesegmenteerde theorie identificeert drie verschillende intergenerationele patronen: i) de aanname van cultuur is dissonant (de tweede generatie verwerpt de cultuur van de ouders en breekt met de gemeenschap van het etnische netwerk); ii) de aanname van cultuur is consonant (de tweede generatie past zich compleet aan aan de cultuur van het land waarin ze leven); iii) de aanname van cultuur is selectief. In dit geval behoudt de tweede generatie zowel culturele achtergronden en talen (bicultureel) van de ouders als die van het land waarin ze opgroeien.
3. Externe obstakels. Het model van de gesegmenteerde theorie identificeert drie hoofdobstakels in de toetreding tot de arbeidsmarkt voor de tweede generatie: i) Raciale discriminatie; ii) een duale arbeidsmarkt (binnenwerkers met vele rechten en buitenwerkers in laagbetaalde banen); iii) binnenstad subcultuur, wat een nabijheid tot jeugddelicten inhoudt (criminaliteit, drugssmokkel etc.) en het risico dat de tweede generatie in deze cultuur gesocialiseerd wordt.

Het model van de gesegmenteerde theorie identificeert dus drie hoofdpaden en uitkomsten voor de tweede generatie van migranten.

- Pad 1. Als de eerste generatie (ouders) de status van de middenklasse bereikt hebben gebaseerd op een hoog menselijke kapitaal (ambtelijk onderwijs en beroepsvaardigheden), dan

is er een goede kans dat de tweede generatie professionele en ondernemende beroepen krijgen en volledige aanname van de cultuur bereiken.

- Pad 2. Als de eerste generatie migranten (de ouders) werken in de arbeidersklasse maar sterke banden hebben met de co-etnische gemeenschappen, dan is er een sterke kans dat de tweede generatie de status van de middenklasse bereikt door onderwijskundige kwalificaties en selectieve aanname van de cultuur bereiken. Met selectieve aanname bedoelen de auteurs een behoud van de moedertaal en elementen van de cultuur van de ouders samen met een aanname van de cultuur van het land waarin ze op een Engelse en Amerikaanse manier leven.
- Pad 3. Als de eerste generatie migranten (de ouders), werken in de arbeidersklasse en alleen banden hebben met zwakke co-etnische gemeenschappen, dan riskeren de TGM een aanname van cultuur die dissonant is, wat een verwerping van de ouderlijke cultuur betekent, een afbraak in communicatie met hun ouders en lage onderwijskundige kwalificaties. Dit kan voor de tweede generatie migranten tot twee uitkomsten leiden: stagnering naar ondergeschikte manuele baantjes of neergaande assimilatie van tegennatuurlijke levensstijlen⁹⁷.

Raciale discriminatie theorie

Deze theoretische benadering focust zich op de ‘vraag kant’ van de arbeidsmarkt en verschillende wetenschappers hebben diverse vormen van raciale discriminatie van werkgevers tegen huidige of potentiële werknemers geïdentificeerd⁹⁸. Deze auteurs hebben ruwweg drie typen van discriminatie gezien, welke plaatsvonden in verschillende fasen van ontwikkeling in de arbeidsmarkt.

- Het eerste type discriminatie vindt plaats op het moment van de rekrutering en selectie van de werkers. Indirecte discriminatie op het moment van rekrutering zit diep geworteld in de instituten en in de regulering van de arbeidsmarkt. Directe discriminatie varieert, afhankelijk van de nationaliteit van de werker, tot welke etnische gemeenschap hij/zij behoort, gelaatstrekken en de kleur van hun huid.

⁹⁷ Portes, A., Fernández-Kelly, P. (2008), “The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: Theoretical Overview and Recent Evidence”, *Center of Migration and Development*, Working Paper, No. 2, pp. 1-50.

⁹⁸ Een aantal wetenschappers die zich hebben verdiept in discriminatie in de arbeidsmarkt zijn: Bovenkerk, F. (1992), *A Manual for International Comparative Research on Discrimination on the Grounds of Race and Ethnic Origin*, ILO, Geneva; Bovenkerk, F., Grass, M.J., Ransoedh, D. (1998), *Discrimination against migrant workers and ethnic minorities in access to employment in the Netherlands*. Geneva: ILO.; Aubert, P., Le Divenah, J. (2001), “Construction d’une politique de lutte contre les discriminations: rôle des intermédiaires de l’emploi”, *Paper presented at the VI International Conference “Metropolis”*, Rotterdam, November 26-30.

Bijvoorbeeld, recentelijk onderzoek in het Verenigd Koninkrijk laat zien dat in sommige economische sectoren werkgevers sterke voorkeuren hebben in het aannemen van mensen: ze trekken familieleden van werknemers die er al werken voor boven buitenlanders. In andere Europese landen, zoals Italië, wordt er gediscrimineerd tegen tweede generatie migranten omdat ze vaak sociaal kapitaal missen⁹⁹, middelen die mensen kunnen gebruiken en vergaren – zoals informatie, vertrouwen, plichten – uit het sociale netwerk waarmee ze verweven zijn¹⁰⁰. Sociaal kapitaal is een cruciaal middel voor de toetreding tot de arbeidsmarkt.

Hoewel directe discriminatie in bijna alle Europese landen verboden is door strenge wetten, zijn tweede generatie migranten in veel gevallen nog het slachtoffer van discriminatie, zoals bevestigd door onze respondenten. Een aantal Franse wetenschappers heeft aangetoond dat het wonen in een specifieke buurt van de Franse banlieue een sterke barrière kan zijn tegen toetreding in de arbeidsmarkt¹⁰¹.

- Ten tweede, een andere vorm van discriminatie zit in de verschillende werkomstandigheden tussen autochtonen en tweede generatie migranten. Autochtone werkers kunnen meer betaald krijgen dan tweede generatie migranten of meer voordelen krijgen in de vorm economische bonussen aan het eind van het jaar, een hoger salaris, een beter kantoor etc.
- Ten derde, werkgevers discrimineren tussen werkers in de loopbaan van hun carrière. Autochtone werkers worden geprefereerd en krijgen eerder promotie dan tweede generatie migranten.

Transnationalistische benadering

Deze theoretische benadering is anders dan de andere drie omdat hij zich niet alleen focust op het land waarin de tweede generatie leeft maar ook op het land van herkomst van de ouders. Dit perspectief is ontstaan in de jaren '90 als kritiek op de aanpassingstheorie en de gesegmenteerde aanpassingstheorie en is bedacht door antropoloog Nina Glick Schiller. Zodoende is transnationale migratie 'het proces

⁹⁹ Voor meer informatie over het concept van sociaal kapitaal zie het artikel van Alejandro Portes: Portes, A. (2000), "The Two Meanings of Social Capital," *Sociological Forum*, Vol. 15, No. 1 (March), pp. 1-12.

¹⁰⁰ Greco, S. (2011), "Seconde generazioni: il passaggio dalla scuola al mercato del lavoro tra opportunità e rischi", *Working paper* Università degli Studi di Milano, Milano, p 4.

¹⁰¹ Roulleau-Berger, L. (2009), 'Le seconde generazioni di fronte alla precarizzazione e all'etnicizzazione del lavoro in Francia', *Sociologia e politiche sociali*, Vol. 12, No. 1, pp. 47-57.

waarbij immigranten gelijktijdig meervoudige sociale relaties smeden en onderhouden welke de maatschappij van oorsprong en vestiging met elkaar verbindt¹⁰².

Om deze reden, volgens Nina Glick Schiller, Linda Basch en Cristina Szanton Blanc, moeten immigranten gezien worden al ‘transmigranten’. Nauwkeuriger, transmigranten zijn ‘immigranten wiens dagelijks leven afhankelijk is van meerdere en constante verbindingen over internationale grenzen en wiens identiteiten opgebouwd zijn in relatie tot meer dan één nationale staat¹⁰³’.

Zoals de Italiaanse socioloog Maurizio Ambrosini aangeeft, introduceert transnationalisme een dubbelzijdig perspectief, kijkend vanuit het land van herkomst naar het doelland aan de ene kant en, aan de andere, kijkend naar alle niveaus (micro, meso, macro)¹⁰⁴. Derhalve, om ook de socio-economische integratie van tweede generatie migranten te begrijpen moeten we kijken naar de connecties en netwerken in beide landen – het land van herkomst van hun ouders en het land waarin ze opgegroeid zijn. Sommige van onze respondenten, zoals Chinese tweede generatie migranten in Italië, bijvoorbeeld, hebben interessante arbeidscarrières waarin ze heen en weer gaan van Italië naar China en andersom. Ze hebben als professionals en managers in China gewerkt omdat ze vergaande kennis hebben en onderwijskundige kwalificaties hebben opgedaan in Italië. Daarnaast hebben ze ook in Italië vaak goed betaalde banen waar ze al jong mee zijn begonnen omdat ze een bepaalde competentie hebben die maar weinig Italianen bezitten: kennis van de Chinese taal.

¹⁰² Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Szanton Blanc (1995), ‘From immigrant to transmigrant: Theorizing Transnational Migration’, *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1 (January), pp. 48-63. De quotatie is afkomstig uit pagina 48.

¹⁰³ Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Szanton Blanc (1995), ‘From immigrant to transmigrant: Theorizing Transnational Migration’, *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1 (January), pp. 48-63. De quotatie is afkomstig uit pagina 48. Voor meer informatie over het transnationalistisch perspectief zie: Basch, L., Glick Schiller, N. and C. Szanton-Blanc (1994), *Nations unbound: Transnational projects and the deterritorialized nation-state*. New York: Gordon and Breach; Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Blanc-Szanton (1992) , ‘Transnationalism: A new analytic frame work for under-standing migration’, in Glick Schiller, N., Basch, L. and C. Blanc-Szanton (ed.), *Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Science.

¹⁰⁴ Ambrosini, M. (2008), *Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni transazionali*. Bologna: il Mulino.

Praktische onderwijskundige opdrachten voor het overkomen van barrières in de arbeidsmarkt

Creatieve Zelfpresentatie: opdracht voor tweede generatie migranten: omschrijving van de activiteiten voor onderwijzers en trainers

Het is welbekend hoe belangrijk positieve zelfpresentatie is voor een succesvol sollicitatiegesprek. Het doel van deze opdracht is om de deelnemers (tweede generatie migranten) aan te moedigen na te denken over hun culturele achtergrond en identiteit alsmede over de vaardigheden en professionele competenties die ze hebben opgedaan tijdens hun carrière en potentieel nog kunnen ontwikkelen in de toekomst.

Ten eerste, in plaats van te vragen naar formele presentaties, nodigt de leraar/trainer de deelnemers uit een ‘creatieve presentatie’ van zichzelf te maken.

Ten tweede, de leraar geeft elke deelnemer een stuk papier met een gekleurd potlood en vraagt ze hun naam op te schrijven.

Ten derde, de leraar vraagt de deelnemers bij elke letter van hun naam een woord te associëren, wat iets verteld over ze, hun culturele achtergrond, de vaardigheden en competenties die ze hebben verzameld in het verleden en wellicht kunnen ontwikkelen in de toekomst (zie Figuur 1). Bijvoorbeeld, als de naam van de één van de deelnemers Pedro is, zou zijn presentatie als volgt kunnen zijn:

P- Porto Rico	zijn ouders komen uit P orto Rico; hij is erg p ragmatisch in zijn werk en goed in het vinden van oplossingen en komt graag met nieuwe ideeën.
E – Elektricien	hij werkt als e lektricien; is erg e fficiënt op zijn werk; is erg e clectisch en kan zich makkelijk aanpassen aan verschillende contexten omdat hij gewend is zich aan te passen aan andere culturele achtergronden
D- Dansen heel de nacht	hij houdt van d ansen in zijn vrije tijd en hij houdt niet van onproductief zijn. Hij spreekt d e Nederlandse taal en Spaans omdat hij opgegroeid is in Amsterdam.
R – Rosa	de naam van zijn vriendin, hij is erg verantwoordelijk op het werk, hij vindt altijd r edelijke oplossingen.
O – Open om nieuwe dingen te leren	hij staat o pen om nieuwe dingen te leren en staat erg o pen voor het experimenteren met nieuwe manieren van werken.

Elke deelnemer kan verschillende stijlen gebruiken voor elk woord een kleine plaatjes toevoegen bij elk woord.

Tot slot, wanneer elke deelnemer klaar is met zijn/haar zelfpresentatie, nodigt de leraar de deelnemers uit om in een kring te gaan zitten en zijn/haar zelfpresentatie aan de anderen te laten zien, met een korte uitleg.

Tijdsduur: ongeveer 30 minuten.

Creatieve zelfpresentatie: werkblad 1

Foto gemaakt door Anders Ramstrand, Zweden

Presenteer jezelf op een creatieve manier.

Schrijf je naam op en bedenk een woord bij elke letter van je naam. Deze woorden zouden ons iets moeten vertellen over jou, je vaardigheden en je competenties. Je mag foto's toevoegen als je denkt dat het goed is die te laten zien.

Samenvatting

(door Alenka J Spreizer & Karin Kronika)

Het doel van deze *Meertalige Praktische Trainingsgids* is, gebaseerd op het werk van de projectpartners, om onderwijzers en trainers een brede theoretische en praktische achtergrond te geven over mensen die afstammen van migranten en in de sociale wetenschappen soms 'tweede generatie migranten' genoemd worden. Na de achtergrondinformatie over het *BRIDGE* project en een introductie, volgt een analyse van **Basis concepten: Definities van Migranten en Tweede Generatie Migranten**. Het hoofddoel van dit hoofdstuk is het problematiseren van het idee van labelen van mensen: het laat zien dat de term in de VS is bedacht binnen een bepaalde politieke achtergrond en met veranderingen in migratiewetgeving. Vervolgens, het deel over **Theoretische Perspectieven op migratie en tweede generatie migranten** geeft drie hoofdbenaderingen in het denken over migratie. In dit hoofdstuk bespreken we de belangrijkste sociologische perspectieven die het fenomeen van eerste en tweede generatie uitleggen.

Het volgende hoofdstuk behandelt **Het opbouwen van identiteit van Tweede Generatie Migranten: Benadering op Geslacht** waarin de opbouw van identiteit van tweede generatie migranten gedefinieerd wordt en de rol die hun verschillende culturele achtergronden (die van het land van herkomst van hun ouders en die van het land waarin ze leven) daarin spelen. Verschillen in geslacht zullen worden benadrukt.

In de volgende drie hoofdstukken, geven we een gedetailleerde analyse van typische dagelijkse situaties van bepaalde tweede generatie migranten door te kijken naar verschillende vormen van **Vooroordelen, Racisme en Tweede Generatie Migranten** waar de meeste tweede generatie migranten mee te maken krijgen in hun dagelijks leven en de impact die racisme heeft op hun zelfbeeld.

In het vijfde hoofdstuk, genaamd **Emoties in het Dagelijks Leven van Tweede Generatie Migranten** bespreekt de auteur emoties en hoe belangrijk die zijn in het dagelijks leven van tweede generatie migranten.

Het laatste hoofdstuk van deze gids gaat over **Tweede Generatie Migranten en de toetreding tot de arbeidsmarkt: kansen en risico's** en focust op vier belangrijke theoretische benaderingen welke de socio-economische integratie in de arbeidsmarkt van tweede generatie migranten uitlegt, uitgaande van de sociologische literatuur en verschaft een inzicht in de gesegmenteerde aanpassingstheorie.

Dit project (Project nummer 502260-LLP-2009-1-IT-GRUNDTVIG-GMP) wordt uitgevoerd met de medewerking van de Europese Commissie. Deze publicatie geeft de mening van de auteur, de Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor welk gebruik dan ook van de informatie zoals hier weergegeven.